

ISSN 2617-0159

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (7)

Чернігів 2020

УДК 343.8(051)

K82

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 15 від 1 грудня 2020 р.).

Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПТС, 2020. № 1 (7). 112 с.

У цьому номері журналу «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» вміщено статті, присвячені кримінально-правовим та кримінологічним проблемам, теорії і практиці застосування позбавлення волі, загальним питанням і забезпеченню діяльності персоналу, актуальним питанням галузевих юридичних наук.

Видання буде корисним для науковців, аспірантів, викладачів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 343.8(051)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О.М., д-р пед. наук, проф., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Пузирьов М.С., д-р юрид. наук.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Тазієв С.Р., д-р юрид. наук, заслужений юрист України;

Олійник О.І., канд. юрид. наук, доцент.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Андріяшко М.В., канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін та державного управління, Барановичський державний університет (м. Барановичі, Республіка Білорусь);

Карелін В.В., д-р юрид. наук;

Коломієць Н.В., д-р юрид. наук, доцент;

Ніцимна С.О., д-р юрид. наук, проф.;

Олефір Л.І., канд. юрид. наук;

Партенідзе О.А., д-р права, проф., керівник департаменту права та публічного управління, факультет юридичних та соціальних наук, Батумський державний університет імені Шота Руставелі (м. Батумі, Республіка Грузія);

Скаков А.Б., д-р юрид. наук, проф., професор кафедри кримінально-правових дисциплін, Євразійський національний університет імені Л.М. Гумільова (м. Нур-Султан, Республіка Казахстан);

Чумак В.В., д-р юрид. наук, доцент;

Шумна Л.П., д-р юрид. наук, доцент.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Олефір Л.І.*, канд. юрид. наук.

ISSN 2617-0159

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**CRIMINAL AND
EXECUTIVE SYSTEM:
YESTERDAY. TODAY.
TOMORROW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 1 (7)

Chernihiv 2020

UDC 343.8(051)

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol №15 on December 1, 2020).

Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow: a Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2020. № 1 (7). 112 p.

In this issue of the journal «Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow» the articles, dedicated to criminal and legal, criminological problems, theory and practice of application of imprisonment, general issues and ensuring of personnel's activity, relevant issues of juridical sciences are placed.

The publication will be useful for scientists, postgraduates, teachers, master students and officers, students of higher educational establishments.

UDC 343.8(051)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Tohochynskyi O.M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Rector of the Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF:

Puzyrov M.S., Doctor of Sciences (Law).

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Tagiev S.R., Doctor of Sciences (Law), Honored Lawyer of Ukraine;

Oliynyk O.I., Ph.D. in Law, Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Andriiashko M.V., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines and Public Administration, Baranovichi State University (Baranovichi, Republic of Belarus);

Karelin V.V., Doctor of Sciences (Law);

Kolomiets N.V., Doctor of Sciences (Law); Associate Professor;

Nishchymna S.O., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Olefir L. I., Ph.D. in Law;

Partenadze O.A., Doctor of Sciences (Law), Professor, Head of the Department of Law and Public Administration, Faculty of Law and Social Sciences, Batumi Shota Rustaveli State University (Batumi, Republic of Georgia);

Skakov A.B., Doctor of Sciences (Law), Professor, Professor of the Department of Criminal Law Disciplines, L.N. Gumilyov Eurasian national university (Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan);

Chumak V.V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Shumna L.P., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: Olefir L. I., Ph.D. in Law.

ЗМІСТ**I. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ
ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ*****Звенигородський О. М., Тищенко К. Р.***НАСИЛЬНИЦЬКА ПЕНІТЕНЦІАРНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ЗАПОБІГАННЯ
В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ 7***Колб О. Г., Дучимінська Л. М.***

КОРУПЦІЯ ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ 14

Олефір Л. І., Дем'яненко Ю. О.ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ СТОСОВНО
НЕВІДПОВІДНОСТІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛИ ВИМОГАМ СТАТТІ 3
ПОКАРАННЯ У ВИДІ ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ 23**II. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛИ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА*****Джу́жа О. М., Мельниченко І. П.***ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В РІШЕННЯХ ЩОДО
НЕВІДПОВІДНОСТІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛИ ВИМОГАМ СТАТТІ 3
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ 33***Скаков А. Б.***ПРОГРЕССИВНАЯ СИСТЕМА ИСПОЛНЕНИЯ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ И
ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЁ ПРИМЕНЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ 47**III. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ*****Пузирьов М. С., Пармінський В. В., Адаменко Є. В.***

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ШВЕДСЬКОЇ СЛУЖБИ ТЮРЕМ І ПРОБАЦІЇ 63

V. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК***Куриліна О. В., Зотова І. Г., Калітнік М. С.***ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-
ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ
ПРАВООПОРУШЕНЬ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ 74***Самофалов О. Л., Русевич К. О.***

ЗАКОНОДАВЧІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ 83

Суржик В. Г., Жолобецька М. Б., Леоненко О. А.ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ
ДОКУМЕНТІВ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ 94***Рекarchuk V., Chaika V.***

PROBLEMS OF LEGAL LIABILITY FOR INFRINGEMENT ON STATE SYMBOLS 103

CONTENT

I. CRIMINAL, LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS

Zvenyhorodskyi O., Tyshchenko K.

VIOLENT PENITENTIARY CRIME AND ITS PREVENTION IN FOREIGN COUNTRIES.....7

Kolb O., Duchyminska L.

CORRUPTION AS ONE OF THE THREATS TO THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE14

Olefir L., Demianenko Yu.

PROBLEM ISSUES OF UKRAINIAN LEGISLATION REGARDING CRIMINAL LIABILITY FOR AVOIDANCE OF SERVING SENTENCE IN THE COMMUNITY SERVICE FORM.....23

II. APPLICATION OF IMPRISONMENT: THEORY AND PRACTICE

Dzhuzha O., Melnychenko I.

CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN DECISIONS REGARDING NON-COMPLIANCE OF LIFE IMPRISONMENT WITH THE REQUIREMENTS OF ARTICLE 3 OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS33

Skakov A.

PROGRESSIVE SYSTEM OF EXECUTION OF DETENTION OF FREEDOM AND PROSPECTS OF ITS APPLICATION IN KAZAKHSTAN47

III. GENERAL QUESTIONS OF PROVIDING PERSONNELS' ACTIVITY

Puzyrov M., Parminskyi V., AdamenkoYe.

ETHICAL PRINCIPLES OF THE SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE ACTIVITY63

IV. CURRENT ISSUES OF THE INDUSTRIAL LEGAL SCIENCES

Kurylina O., Zotova I., Kalitnik M.

COMPENSATION OF DAMAGE AS A TOOL FOR APPLYING CIVIL LIABILITY FOR CORRUPTION OFFENSES IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR74

Samofalov O., Rusevich K.

LEGISLATIVE GUARANTEES FOR CORRUPTION WHISTLEBLOWER'S PROTECTION83

Surzhyk V., Zholobetska M., Leonenko O.

USING SPECIAL KNOWLEDGE WHILE STUDYING DOCUMENTS OF FINANCIAL AND CREDIT OPERATIONS94

Pekarchuk V., Chaika V.

PROBLEMS OF LEGAL LIABILITY FOR INFRINGEMENT ON STATE SYMBOLS 103

I. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 343.85

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.007

Звенигородський О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-1386-4919;

Тищенко К. Р.,

студентка 461-ої навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

НАСИЛЬНИЦЬКА ПЕНІТЕНЦІАРНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ЗАПОБІГАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статті проаналізовано вияви насильницької злочинності в місцях позбавлення волі в окремих зарубіжних країнах (США, Велика Британія, Федеративна Республіка Німеччина, Нідерланди, деякі країни Латинської Америки). Встановлено, що насильницька пенітенціарна злочинність є найнебезпечнішим наслідком системних проблем у місцях позбавлення волі. Наголошено, що одним із напрямів боротьби зі злочинністю засуджених у місцях позбавлення волі є дослідження позитивного досвіду зарубіжних країн у сфері запобігання виявам насильницької злочинності, його критичний аналіз з метою впровадження до національної пенітенціарної системи.

Ключові слова: пенітенціарна система, насильницька злочинність, пенітенціарна злочинність, масові заворушення в пенітенціарних установах, запобігання насильницькій пенітенціарній злочинності.

Постановка проблеми. Однією з головних проблем функціонування сучасної пенітенціарної системи України є злочинність серед засуджених у місцях позбавлення волі, в першу чергу, насильницька. Насильницька пенітенціарна злочинність є концентрованим вираженням якісно-кількісного стану всієї злочинності в державі. Вона виступає найнебезпечнішим виявом функціонування кримінальної субкультури, що не обмежується межами установ виконання покарань (далі – УВП). Кримінальна субкультура в поєднанні з організованою злочинністю, будучи реальною силою у країні, демонструє дуже дієву та ефективну структуру [1].

Однак, якщо характеристика злочинності розвинутих західних країн надає можливості говорити про те, що відмова від покарання у виді позбавлення волі у більшості випадків соціально та економічно обґрунтована, то характеристика злочинності в Україні на сьогодні не дозволяє наслідувати європейські приклади, оскільки має місце висока питома вага насильницьких та корисливо-насильницьких злочинів, суспільна небезпека яких не корелює з більш м'якими, аніж позбавлення волі, видами покарання.

Можна впевнено стверджувати, що існування насильницької пенітенціарної злочинності є виявом системних проблем, які не дозволяють дієво здійснювати запобігання злочинності засуджених у місцях позбавлення волі, а отже – постає проблема вивчення пенітенціарної злочинності та підходів до боротьби з нею у зарубіжній правоохоронній практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До числа науковців, які розглядали теоретичні та практичні аспекти насильницької злочинності в УВП, можна віднести праці А. В. Абаджяна, Ю. М. Антоняна, М. П. Барабанова, В. С. Батиргарєєвої, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, І. В. Боднара, В. В. Василевича, М. Г. Вербенського, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, О. М. Гуміна, І. М. Даньшина, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, Д. О. Зубова, О. Г. Кальмана, І. І. Карпеця, М. Келлі, В. В. Коваленка, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, П. П. Михайленка, О. Г. Михайлика, С. С. Мірошніченка, Ю. В. Орла, В. П. Петкова, М. С. Пузирьова, О. В. Старкова, В. О. Тулякова, Г. А. Туманова, С. І. Халимона, С. В. Царюка, В. Б. Шабанова, В. І. Шакуна, С. А. Шалгунової, Д. В. Ягунова, І. С. Яковець та інших дослідників.

Мета статті. Метою публікації є аналіз насильницької злочинності у зарубіжних пенітенціарних установах та напрямів її запобігання.

Виклад основного матеріалу. Злочини, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях, вчиняються не лише у вітчизняних УВП. Так, щорічно в тюрмах США відбува-

ється не менше 50 масових заворушень (бунтів) і групових непокор засуджених, більшість із яких супроводжується захопленням заручників і знищенням майна. У свою чергу, припинення масових заворушень будь-якою ціною спричиняє загибель як засуджених, так і співробітників пенітенціарних установ.

Найбільші проблеми із масовими заворушеннями в пенітенціарних установах у сучасному світі мають країни Латинської Америки. Тюремна система майже всієї Латинської Америки перебуває у кризі, яка, на думку численних експертів, викликана трьома причинами – переповненістю пенітенціарних установ, впливом організованих кримінальних спільнот і відсутністю державних інвестицій [2].

Так, за відомостями неурядових організацій, з тих пір як колишній президент Венесуели Уго Чавес заснував Міністерство пенітенціарних справ (2016 р.), у тюрмах, за різними даними, було вбито від 523 до 567 осіб, а ще 1200 поранено. Порівняно з попередніми роками ці цифри зросли. Умберто Прадо, директор неурядової організації «Венесуельський інформаційний тюремний центр», пояснив кореспонденту Франс-прес, що всі тюрми переповнені, охоронців не вистачає і все це створює ґрунт «для активізації насильства», яке підживлюється боротьбою між злочинними угрупованнями за право здійснювати незаконну торгівлю, в тому числі наркотиками. «У тюрмах за рахунок наркотиків, зброї, викрадення людей тощо робляться великі гроші», – зазначив У. Прадо. На його думку, всі ці процеси управляються ззовні пенітенціарних установ [2].

У свою чергу, в одній із тюрем на півночі Бразилії, розрахованої на 200 засуджених, тримається 828 осіб. У результаті масових заворушень у 2016 р. у ній загинуло троє засуджених. Інший бунт, який стався в тюрмі, розташованій на північному сході країни, закінчився загибеллю 18 засуджених.

У Сальвадорі, де у листопаді 2017 року в результаті пожежі в тюрмі загинуло 19 засуджених, усього налічується 24 854 засуджених, тоді як місць у тюрмах всього лише 8 110. Протягом останніх десяти років влада Сальвадору, з метою уникнення зіткнень, розподіляє членів могутніх і ворогуючих між собою банд

по різним тюрмам. Але навіть у пенітенціарних установах організована злочинність продовжує насаджувати свої закони.

Проведене І. М. Копотуном дослідження показало, що найбільший досвід щодо запобігання й ліквідації масових заворушень у пенітенціарних установах мають США. Офіційно протягом ХХ ст. у пенітенціарних установах США було зафіксовано майже 1 500 масових заворушень. При цьому слід зазначити, що якщо у Центральній Європі з проблемою масових заворушень стикаються досить рідко, то у США, навпаки, вони відбуваються часто і там давно відпрацьована система придушення бунтів. Тому численні дослідження і практика функціонування пенітенціарних установ підтверджують, що у США роблять ставку на силове придушення масових заворушень, а в Європі – на їх профілактику за допомогою технічних новинок [3].

Зокрема, для придушення масових заворушень американська поліція і співробітники пенітенціарних установах можуть застосовувати практично будь-які методи, аж до відкриття вогню. У результаті масових заворушень у каліфорнійській пенітенціарній установі «Folsom» недалеко від Сакраменто 13 охоронців отримали поранення. Для придушення заворушень співробітникам установи довелося відкрити вогонь. Спочатку вони стріляли холостими, а потім випустили 6 куль із гвинтівки. У «Folsom» тільки за 2017 р. сталося два випадки великих масових заворушень [2].

Проаналізувавши досвід державної пенітенціарної політики Німеччини, В. М. Клімкін робить висновок, що в цій країні робиться акцент на необхідності технічного оснащення пенітенціарних установ при збереженні необхідної кількості їх співробітників, а також на підході до поводження з в'язнями за принципом «батіг-пряник», наприклад, заохочення за належну поведінку якомога більшою кількістю свобод і привілеїв, з тим, щоб вони знали, чого можуть позбутися, якщо будуть вести себе агресивно.

Схожий підхід застосовується під час відбування покарання у в'язницях Англії, згідно з яким поведінка засудженого перебуває у прямій залежності від умов відбування покарання. Так, чим нижчий рівень дисципліни засуджених у місцях позбавлення волі, тим нижчий рівень умов їх перебування в установі [1].

Пенітенціарна система Нідерландів постійно вдосконалюється. Одним із напрямів є різноманітні технічні нововведення, як-то: потужна система відеокамер, вбудовані мікрофони, відсутність ґрат, натомість встановлення броньованих вікон. У вільний час засудженим дозволено користування комп'ютером, але без можливості виходу в інтернет [4].

У дослідженні О. Г. Михайлика звертається увага на такі вияви насильства й відповідні підходи щодо його запобігання в пенітенціарних установах зарубіжних країн: 1) відмінний від вітчизняного рівень та резонансний характер насильства в пенітенціарних установах окремих зарубіжних країн (США, держави Латинської Америки); 2) трансформація підходів до виконання покарань унаслідок низки надзвичайних подій у пенітенціарних установах зарубіжних країн (зокрема створення пенітенціарних установ для неповнолітніх у Франції на початку ХХІ ст. та посилення охорони й нагляду в пенітенціарних установах США шляхом запровадження наприкінці ХХ ст. концепції суворої ізоляції («supermax»); 3) оригінальні методи роботи із засудженими, спрямовані на подолання в них агресивних настроїв, а отже, й запобігання в такий спосіб пенітенціарному насильству (США, держави Латинської Америки, Філіппіни); 4) радикальна боротьба з виявами рецидивної злочинності під час відбування покарань (США); 5) можливість продовження перебування засудженого в умовах ізоляції на строк, протягом якого він злісно ухилявся від виконання вимог режиму УВП, був визнаний злісним порушником установленого порядку відбування покарання (Англія) [5].

Висновки. Таким чином, одним із напрямів боротьби зі злочинністю засуджених у місцях позбавлення волі є дослідження позитивного досвіду зарубіжних країн у цій сфері, його критичний аналіз з метою впровадження до національної пенітенціарної системи, що зумовлює наукову обґрунтованість використання порівняльного (компаративного) методу з метою виявлення найкращих і найбільш оптимальних зарубіжних підходів до процесу запобігання насильству у вітчизняних УВП.

Список використаних джерел

1. Климкін В. М. Запобігання насильницькій пенітенціарній злочинності: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. Вип. 6–3 (2). С. 80–84.

2. Келли М. Судебная практика и переполненность тюрем. *Аспект*. 2003. № 2. С. 19–20.

3. Копотун І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій у виправних колоніях України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 40 с.

4. Нідерландські в'язниці – це установи з найсучаснішими в Європі засобами охорони та психіатричної реабілітації засуджених. *Офіційний вебсайт Державної кримінально-виконавчої служби України*. URL: <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/zp/uk/publish/article/660625;jsessionid=FC11729EAB76196795643E0C5200311F> (дата звернення: 10.04.2020).

5. Михайлик О. Г. Насильство в установах виконання покарань: кримінально-правова та кримінологічна характеристики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2020. 40 с.

Zvenyhorodskiy O. M.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1386-4919;

Tyshchenko K. R.,

Master student of the 461-st academic group,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

**VIOLENT PENITENTIARY CRIME AND ITS PREVENTION
IN FOREIGN COUNTRIES**

The article analyzes the manifestations of violent crime in places of imprisonment in some foreign countries (USA, Great Britain, the Federal Republic of Germany, the Netherlands, Latin American countries).

The violent penitentiary crime is a concentrated expression of the qualitative and quantitative state of all crime in the state and a manifestation of systemic problems that do not allow the effective prevention of crime in places of imprisonment.

The mass riots of group disobedience occur in prisons in the United States, a number of Latin American countries (whose prison systems are in crisis), most of which are accompanied by hostage-taking and destruction of property.

Different approaches to the prevention and elimination of mass riots in penitentiary institutions are considered. The experience of countries such as the United States, Brazil, Venezuela, El Salvador, and the Philippines has shown that the cessation of mass riots at any cost causes the death of both convicts and prison personnel.

It is found that in the United States and Latin America, more important problem is the violent suppression of riots. Another approach is demonstrated by the penitentiary systems of European countries, where the emphasis is on the prevention of mass riots and other manifestations of violent penitentiary crime with the help of technical innovations.

In particular, the penitentiary institutions of Great Britain and the Federal Republic of Germany have taken an approach according to which the convict's behavior is directly dependent on the conditions of serving the sentence.

In the penitentiary institutions of the Netherlands, one of the ways to prevent violent crime is the use of various technical innovations (video surveillance system, audio control, no bars, installation of armored windows, the possibility for convicts to use the Internet, etc.).

It is the one of the directions of combating crime of convicts in places of imprisonment is the study of the positive experience of foreign countries in the field of prevention of violent crime, its critical analysis with the aim of introducing the penitentiary system.

Key words: *penitentiary system, violent crime, penitentiary crime, mass riots in penitentiary institutions, prevention of violent penitentiary crime.*

References

1. Klymkin, V. M. (2013), "Prevention of violent penitentiary crime: the experience of foreign countries", *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. Vol. 6–3 (2), pp. 80–84.
2. Kelli, M. (2003), "Judicial practice and prison overcrowding", *Aspect*, № 2, pp. 19–20.
3. Kopotun, I. M. (2014), *Theoretical and applied and legal bases of prevention of the crimes causing emergence of emergency situations in correctional colonies of Ukraine*, National University "Odessa Law Academy", Odessa.
4. Dutch prisons – institutions with the most modern means of protection and psychiatric rehabilitation of convicts in Europe (2012), *Official website of the State Penitentiary Service of Ukraine*, available at: <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/zp/uk/publish/article/660625;jsessionid=FC11729EAB76196795643E0C5200311F> (accessed 10.04.2020).
5. Mykhailyk, O. G. (2020), *Violence in penitentiary institutions: criminal law and criminological characteristics*, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin.

УДК 343.3

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.014

Колб О. Г.,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри політології, управління та державної безпеки,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0003-1792-4739;

Дучимінська Л. М.,

начальник управління контрольно-перевірочної роботи,
Головне управління Пенсійного фонду України
у Волинській області, м. Луцьк, Україна

КОРУПЦІЯ ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

У статті з'ясовано сутність і зміст корупції як одного із найбільш суспільно небезпечних джерел, що посягають на національну безпеку України. Визначено правові прогалини, що виступають детермінантами, які породжують і обумовлюють корупцію в нормативно-правовій діяльності суб'єктів законодавчої ініціативи, виключний перелік яких закріплені у Конституції України. Виходячи з результатів проведеного аналізу з означеної проблематики розроблено науково обґрунтовані шляхи вдосконалення правового механізму з питань, що стосуються запобігання посяганням корупції на основі національної безпеки України.

Ключові слова: корупція, національна безпека, запобігання, правопорушення, суб'єкт законодавчої ініціативи, детермінанта.

Постановка проблеми. Результати вивчення практики свідчать про те, що корупція з часів незалежності України (1991 р.) по сьогодні є одним з найнебезпечніших соціально-правових явищ, яке не тільки не дозволяє створити засади правової, демократичної та соціальної держави відповідно до положень ст. 1 Конституції України, але й не дає можливості підвищити рівень захищеності у цілому основ національної безпеки. Зокрема, саме корупційні вияви (політичні, корпоративні, безпекові та інші тому подібні мотиви) призвели до втрати Україною Криму та окупації Російською Федерацією значної частини території нашої держави на Донбасі.

Як у зв'язку із цим зазначено у розділі 1 «Загальні положення» Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, судова система Ук-

раїни та суміжні правові інститути існують для захисту прав, свобод та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права. При цьому серед основних чинників, які негативно впливають на ефективність судової та правоохоронної діяльності в Україні, особливе місце і роль посідають корупційні вияви, які стали наслідком малорозвинених інститутів внутрішнього та зовнішнього контролю в рамках боротьби з корупцією.

У свою чергу, в розділі 1 «Загальна частина» Національної стратегії у сфері прав людини, у цьому контексті закріплено положення про те, що затвердження цієї Стратегії зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері, особливо з урахуванням факту окупації частини території нашої держави та військової агресії на Донбасі. Більше того, поряд з вирішенням цього стратегічного завдання, невідкладними є на сьогодні й зусилля щодо зміцнення національної безпеки та реформування державного управління з урахуванням наявної в ньому корупційної складової.

Таким чином, слід визнати, що в наявності складна прикладна проблема, яка потребує негайного вирішення, в тому числі й на доктринальному рівні, що й обумовило вибір теми та об'єкта цієї наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових, навчально-методичних та інших тому подібних видань (посібників, коментарів до законів, рекомендацій тощо) показало, що проблемами боротьби з корупцією досить активно та продуктивно займаються такі учені, як О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, І. Г. Богатирьов, І. В. Борисов, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Гришук, О. М. Джужа, І. М. Копотун, О. Є. Користін, О. М. Костенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. І. Шакун та інші науковці.

Поряд із тим, з урахуванням сьогоднішніх соціально-політичних, воєнних, фінансово-ресурсних та інших реалій, що склались в нашій державі, розроблення проблем, що стосуються

забезпечення національної безпеки України, є актуальною і такою, що має теоретико-прикладне значення.

Мета статті. На підставі проведеного аналізу наукової літератури, нормативно-правових актів та емпіричних матеріалів розробити науково обґрунтовані шляхи вдосконалення правового механізму з питань запобігання корупції у сфері національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить практика запобігання корупції в Україні, особливо в контексті останніх рішень Конституційного Суду України [1], зазначене суспільно небезпечне явище на сьогодні є глобальною проблемою нашої держави та виступає однією із загроз національній безпеці [2, с. 36–40].

Водночас у преамбулі Закону України «Про національну безпеку України» з цього приводу зроблена ремарка (звернута увага) про те, що цей нормативно-правовий акт визначає основи та принципи національної безпеки й оборони, цілі та головні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз [3], що ніяк не співвідноситься з сьогодишніми реаліями, які склались у нашій державі.

Якщо звернутись до соціально-правової природи існування корупції в Україні, яке в тому числі є загрозою для основ національної безпеки, то можна дійти до таких логічних висновків:

1. На сьогодні жодний суб'єкт законодавчої ініціативи, що визначений у ст. 93 Конституції України (Президент України, народні депутати та Кабінет Міністрів України), не несе будь-якої юридичної відповідальності за подачу у Верховну Раду України завідомо колізійного законопроекту, який суперечить ст. 8 Основного Закону та порушує принцип верховенства закону.

Більше того, в розріз вимог ст. 103 Регламенту Верховної Ради України такі законодавчі ініціативи виносяться на розгляд її пленарного засідання навіть у випадках, коли є негативний експертний висновок щодо поданого законопроекту [4], що можна кваліфікувати як корупційне правопорушення, вчинене шляхом використання зазначених у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» особами наданих їм службових повноважень (у цьому випадку – народними депутатами України) [2].

Зокрема, як це витікає із змісту ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону, корупцією визнається використання особою, вказаною у ч. 1 ст. 3 цього Закону (а це всі суб'єкти законодавчої ініціативи в тому числі), наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

При цьому вказаний склад корупції має бути, наприклад, матеріальним наслідком, тобто буде закінченим після висновку Конституційного Суду України щодо невідповідності поданого суб'єктом законодавчої ініціативи проекту закону вимогам Основного Закону України.

Такий підхід дозволить не тільки запобігти ризику збільшення кількості конституційних звернень у цей Суд, але й знизить рівень корупційних виявів, у цілому, в законотворчій діяльності.

Без сумніву, якщо не ліквідувати, нейтралізувати, блокувати зазначену детермінанту, тобто не встановити юридичну відповідальність суб'єктів законодавчої ініціативи за подання, розгляд та ухвалення законопроектів, які суперечать Конституції України, то й надалі корупція руйнуватиме визначені у законі основи національної безпеки нашої держави.

Як видається, логічним у зв'язку з цим було б доповнення ст. 89 Регламенту Верховної Ради України положенням такого змісту:

«За подання та подальше лобіювання законопроектів, що суперечать Конституції України та щодо яких є негативні експертні висновки по суті, суб'єкти законодавчої ініціативи несуть передбачену законом юридичну відповідальність.

Аналогічну відповідальність несуть і ті керівники Верховної Ради України та її комітетів, які сприяють розгляду та ухваленню таких законопроектів на сесії Верховної Ради України».

2. Всупереч закріплених на доктринальному та нормативно-правовому рівнях принципів нормотворчості [5, с. 212–214] у чинному Кримінальному кодексі (далі – КК) України грубо порушений принцип рівності перед законом, який визначений у ст. 24 Конституції України, а саме: відповідно до положень розділу IX Загальної частини КК України особи, які вчинили корупційні злочини, не можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності.

Водночас відповідно до вимог ст. 24 Основного Закону України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Більше того, не може у зв'язку з цим бути привілеїв чи обмежень за ознаками соціального походження, майнового стану та іншими ознаками.

Таке ж безглуздя, з огляду формальної логіки та змісту юридичної техніки [5, с. 216–220], зазначено й у ч. 4 ст. 74 КК України «Звільнення від покарання та його відбування». Зокрема, сьогодні на практиці вказані вище інститути кримінального права можуть бути застосовані до будь-яких категорій, винних у вчиненні злочинів осіб (убивць, гвалтівників, наркоманів та ін.), крім тих, що відносяться до «корупціонерів».

Зокрема, до основних ознак нормотворчої техніки, яких, у тому числі, мають дотримуватись Верховна Рада України та суб'єкти законотворчої ініціативи, вчені відносять такі:

а) використання цієї «техніки» має бути спрямоване на створення ясних, точних, чітких і несуперечливих нормативно-правових актів;

б) нормотворча техніка повинна включати відповідні засоби і правила;

в) вказана юридична процедура має бути заснована на знаннях і досвіді, накопичених у сфері нормотворчої діяльності [5, с. 216–217].

Крім цього, нормотворчість повинна бути спрямована на чітке виконання своїх функцій, а також її принципів, у першу чергу, принципу законності [5, с. 212–213].

Чи варто такий підхід законодавця вважати логічно обґрунтованим?

Як свідчить історична практика, у боротьбі із злочинністю, жорстокістю та ігноруванням закріплених у законі принципів апіорі (від лат. а ріогі – з попереднього) [6, с. 54] неможливо подолати будь-яке соціальне зло. Як у зв'язку з цим, зауважив В. Т. Маляренко, головна умова для покращення становища, пов'язаного з покаранням злочинців, про яку всі повинні дбати – це зміцнення держави, її владних структур, забезпечення правопорядку, розвитку економіки країни і на цій основі – добробуту людей [7, с. 39].

Якщо цей постулат застосувати до «корупціонерів», то варто не заборони щодо них вводити в КК України, а внести зміни в закони, що стосуються діяльності та правового статусу органів державної влади (народних депутатів, суддів, прокурорів та ін.), заборонивши таким особам «довіку» обіймати будь-які посади у владних структурах.

3. Навіть для пересічного громадянина, крім так званих «активістів» радикального спрямування, та, більш-менш, поважаючи себе юристів на сьогодні без рішення Конституційного Суду України зрозумілим є зміст тих законів, які грубо порушують ст. 8 Конституції України, але Верховна Рада України їх продукує без «страху» бути покараною за таке ігнорування вимог Конституції України, вчиняючи таким чином корупційні правопорушення.

До таких «спірних» та колізійних законів, зокрема, можна віднести такі із них, як: Закон України «Про очищення влади», який отримав негативну оцінку Венеціанської комісії Ради Європи, а також й інші закони (про публічне декларування отриманих доходів; про ринок землі, про «Національний банк України» тощо), які, ну аж ніяк, не співвідносяться з нормами Конституції України.

Висновки. Вихід у цій ситуації, враховуючи, що зазначена діяльність виступає у сьогоднішній реальності реальною загрозою національній безпеці України, є таким – доповнити Конституцію України спеціальним розділом (зокрема, XII-1) «Юридична відповідальність за порушення Конституції України», на чому тривалий час наполягають учені-конституціоналісти [8, с. 12–35].

Зокрема, варто у зв'язку з цим доповнити Основний Закон України ст. 153-1 «Юридична відповідальність суб'єктів законодавчої ініціативи України» та викласти її в такій редакції:

«Визначені в Конституції України суб'єкти законодавчої ініціативи несуть передбачену законом юридичну відповідальність за порушення визначеної Регламентом Верховної Ради України процедуру подання, розгляду та ухвалення розроблених ними законопроектів або за корупційні правопорушення щодо їх лобіювання у випадках, коли Конституційний Суд України визнав своїм рішенням їх невідповідність Конституції України».

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремим положенням Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na13d710-20#Text> (дата звернення: 10.04.2020).

2. Запобігання корупції: підручник / Б. М. Головкін, О. Г. Колб, В. Ф. Оболенцев та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2019. 296 с.

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

4. Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15, № 16–17. Ст. 133.

5. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

6. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

7. Маляренко В. Т. Про соціальну зумовленість і справедливість покарання. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 3 (31). С. 31–39.

8. Скрипнюк О. В. Сучасна конституційно-правова доктрина України. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 2: *Публічно-правова доктрина України* / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 12–35.

Kolb O. H.,

Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Professor of the Department of Political Science,
Management and State Security,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1792-4739;

Duchyminska L. M.,

Head of the Department of Control and Verification Work,
Main Department of Pension Fund
of Ukraine in Volyn region, Lutsk, Ukraine

CORRUPTION AS ONE OF THE THREATS TO THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The results of studying practice show that corruption is one of the most dangerous socio-legal phenomena since the independence of Ukraine (1991) till this day. It not only does not allow to create the foundations of a legal, democratic and social state in accordance with Article 1 of the Constitution of Ukraine, but also does not allow to increase the level of protection of the foundations of national security in general. In particular, there were exactly corrupt practices (political, corporate, security and other similar motives) that led to Ukraine's loss of the Crimea and the Russian Federation's occupation of much of our state's territory in Donbas.

In this regard, as it is stated in Section 1 "General Provisions" of the Strategy for Reforming Judiciary, Judicature and Related Legal Institutions for 2015-2020, the judicial system of Ukraine and related legal institutions exist in order to protect the rights, freedoms and legitimate interests of legal entities, state's interests through the timely, effective and equitable resolution of legal disputes on the basis of the rule of law. At the same time, among the main factors that negatively affect the efficiency of judicial and law enforcement activities in Ukraine, a special place and role is occupied by corrupt practices, which became consequences of underdeveloped institutions of internal and external control in the fight against corruption.

In turn, in Section 1 "General Part" of the National Strategy in the field of human rights, in this context, the provision that the approval of this Strategy is predetermined by the need to improve the state to promote and ensure human rights and freedoms, solving systemic problems in this area, especially taking into account the fact of occupation of the part of the territory of our state and military aggression in Donbass. Moreover, along with the solution of this strategic task, efforts to strengthen national security and reform the public administration, taking into account the existing corruption component, are urgent today.

Thus, it should be recognized that there is a complex applied problem that needs to be addressed immediately, including at the doctrinal level, which led to the choice of topic and object of this scientific article.

Key words: *corruption; national security; prevention; offense; the subject of legislative initiative; legal gap; legal conflict; determinant.*

References

1. Ukraine (2020), Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated October 27, 2020 No 13-p/2020 in the case on constitutional submission of 47 people's deputies of Ukraine regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) by a separate provision of the Law of Ukraine "On Corruption Prevention", the Criminal Code of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na13d710-20#Text> (accessed 7 January 2022).

2. Holovkin, B. M., Kolb, O. H. and Obolentsev, V. F. etc. (2019), *Corruption Prevention: textbook*, Pravo, Kharkiv, 296 p.

3. Ukraine (2018), "On National Security of Ukraine": Law of Ukraine dated June 21, 2018, No. 2469-VIII, *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 31, Article 241, Kyiv.

4. Ukraine (2010), "On Regulation of the Verkhovna Rada of Ukraine": Law of Ukraine dated February 10, 2010, *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 14–15, No. 16–17, Article 133, Kyiv.

5. Petryshyn, O. V., Pohrebniak, S. P. and Smorodynskiy, V. S. (2014), *State and Law Theory: textbook*, Pravo, Kharkiv, 368 p.

6. Bulyko, A. N. (2010), *Large Dictionary of Foreign Words*, the 3-rd issue, Martin, Moscow, 704 p.

7. Maliarenko, V. T. (2002), "On social predetermination and justice of punishment", *Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*, No. 3 (31), pp. 31–39.

8. Skrypniuk, O. V. (2013), "Modern constitutional and legal doctrine of Ukraine", *Legal doctrine of Ukraine: in 5 volumes*, Vol. 2: *Public-legal doctrine of Ukraine*, Pravo, Kharkiv, pp. 12–35.

УДК 343.81

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.023

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Дем'яненко Ю. О.,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5237-9559

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ СТОСОВНО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ

У статті розглянуто особливості українського законодавства у процесі застосування та впровадження кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарань у виді громадських робіт.

Проаналізовано умови, за яких засуджений не може бути притягнутий до відповідальності у разі порушення трудової дисципліни, та умови, за яких застосовується кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді громадських робіт.

У висновках зазначено, що проблему точного встановлення правової природи ухилення від покарань, не пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства, можна було б вирішити за допомогою розподілу кримінально-правових правопорушень та кримінальних проступків.

Ключові слова: *громадські роботи, ухилення від відбування покарання, покарання, не пов'язане з позбавленням волі, виконання громадських робіт, трудова дисципліна.*

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві все більше його сфер орієнтовано на європейські стандарти, в тому числі кримінально-виконавча система, змінюючись, намагається відповідати європейським вимогам. Відповідно, розширення сфери застосування кримінальних покарань, які не пов'язані з ізоляцією особи від суспільства, є одним із найважливіших завдань кримінально-виконавчої політики держави.

Аналіз останніх досліджень. Окремими аспектами дослідження різних видів кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі, та в тому числі громадських робіт, займалися

такі відомі науковці в галузі права, як: Л. І. Анікова, М. І. Бажанов, О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, В. М. Дьомін, В. А. Мозгова, Л. П. Оніка, В. Г. Павленко, А. Х. Степанюк, С. А. Стефанов, О. В. Ткачова, В. М. Трубников, С. В. Черкасов та ін. Проте в контексті історії виникнення та правового регулювання питання виконання громадських робіт як самостійного виду кримінального покарання у вітчизняній науці кримінально-виконавчого права не отримали достатньої уваги.

До практики зарубіжного досвіду застосування громадських робіт звертались такі вітчизняні науковці, як: О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, В. Г. Павленко, О. В. Ткачова, В. М. Трубников, С. В. Черкасов та інші.

Мета статті. Розглянути особливості українського законодавства у процесі виконання та відбування кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарань у виді громадських робіт з метою точного встановлення правової природи ухилення від покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства.

Виклад основного матеріалу. Наріжним каменем кримінально-виконавчої системи будь-якої країни є реакція держави на кримінальне правопорушення, яка повинна бути, з одного боку, категорично невідворотною, а з іншого – доцільною. Вона не повинна бути наслідком надлишкової кримінальної репресії та необґрунтованого широкого обмеження прав і законних інтересів засуджених осіб.

Як зазначають А. В. Байлов та С. І. Халимон, тенденція до застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, створює умови для наближення українського суспільства до сучасної Європи. Цей процес, безумовно, впливає на вдосконалення юридичної науки і практики в контексті правового регулювання призначення, виконання та відбування цих покарань.

З метою реалізації задекларованих у Конституції найвищих цінностей людини, її прав, свобод, інтересів багато країн світу запровадили в кримінальне і кримінально-виконавче законодавство покарання, альтернативні позбавленню волі, застосування яких, як показав час, є найбільш гуманним і виправданим заходом, для не тяжких злочинів, та більшою мірою сприяє досягненню мети покарання [1, с. 152].

Проведений нами аналіз офіційних статистичних даних показує, що найбільш поширеними з усіх типів злочинної поведінки засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, є ухилення від відбування відповідного виду покарання, зазначеного в диспозиції ст. 389 Кримінального кодексу України.

Невиконання покарання не тотожне ухиленню від його відбування, адже суб'єктом ухилення може бути лише засуджений, і не від будь-якого покарання він може ухилитися, а лише від того, виконання якого залежить від його поведінки [2, с. 36].

Відповідно до ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України за порушення засудженим до громадських робіт, порядку та умов відбування покарання, а також порушення громадського порядку, за яке засудженого було притягнуто до адміністративної відповідальності, до нього уповноваженим органом з питань пробації може бути застосоване застереження у виді письмового попередження про притягнення до кримінальної відповідальності [3].

Можна впевнено стверджувати, що засуджений не може бути притягнутий до відповідальності за будь-які порушення трудової дисципліни адміністрацією цієї організації за умови відсутності між засудженим і адміністрацією місця відбування покарання трудової угоди. Але, якщо таке порушення було все ж допущено, як і інші із перерахованих, то засуджений одночасно порушує умови відбування покарання і може бути притягнений до відповідальності уповноваженим органом з питань пробації згідно з кримінальним та кримінально-виконавчим законодавством. Саме тому адміністрація підприємства зобов'язана направляти до уповноваженого органу з питань пробації відповідну інформацію.

Під час постановки на облік засудженого попереджають про можливе притягнення його до кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання. Оформлення такого попередження відбувається у вигляді підписки, в якій засуджений власноручно зазначає про ознайомлення із вимогами та умовами відбування громадських робіт.

Кримінальний кодекс не визначає конкретні форми порушень, за вчинення яких засуджений до громадських робіт може

бути притягнений до відповідальності. Такі порушення конкретизовані у ч. 3 ст. 40 КВК України, причому законодавець визначає умови, за яких неявки засудженої особи до уповноваженого органу з питань пробації в призначений строк визнаються як поважні причини. Це: несвоєчасне одержання виклику, хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють її можливості своєчасно прибути за викликом і які документально підтверджені.

Кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді громадських робіт може застосовуватись у випадках, коли відбувається:

- систематичне невиконання встановлених обов'язків, порушення порядку та умов відбування покарання, а також притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, які були вчинені після письмового попередження;

- невихід більше двох разів протягом місяця на громадські роботи без поважних причин, а також допущення більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця, поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння [3].

Також порушником може бути визнана засуджена до громадських робіт особа, яка не з'явилась без поважної причини до уповноваженого органу з питань пробації або зникла з відповідного місця, маючи на меті ухилення від відбування покарання. Після встановлення відповідного факту допущеного порушення засуджена до громадських робіт особа дає письмове пояснення, яке долучається до її особової справи.

Стосовно особи, яка порушує порядок та умови відбування покарання або ухиляється від відбування покарання у виді громадських робіт, працівник уповноваженого органу з питань пробації направляє прокуророві матеріали для вирішення питання про притягнення засудженої особи до кримінальної відповідальності відповідно до ч. 2 ст. 389 Кримінального кодексу України [4].

Невиходом вважається нез'явлення для виконання громадських робіт більше двох разів протягом місяця без поважних причин чи неприбуття до місця виконання громадських робіт три і більше разів протягом місяця, обчислення якого розпочи-

нається із дня початку відбування покарання або із дня першого невиходу на громадські роботи. Аналогічно обраховується і кількість порушень трудової дисципліни. Порушником трудової дисципліни є особа, яка перебуває на робочому місці в стані алкогольного (наркотичного, токсичного) сп'яніння; не виконує доручену роботу, несвоєчасно прибула або залишила місце відбування громадських робіт.

Особою, зниклою з місця проживання, вважається особа, яка свідомо змінила місце проживання з метою ухилення від відбування кримінального покарання у виді громадських робіт або іншим чином ухиляється від контролю і залучення її до відбування покарання. Співробітник уповноваженого органу з питань пробації має право давати засудженим особам дозвіл на виїзд за межі України тільки в разі направлення їх у відрядження з місця роботи, за потреби проходження курсу лікування та в разі смерті близького родича (подружжя, батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки), що обов'язково повинно підтверджуватися документально. У таких випадках ксерокопії відповідних документів долучаються до особової справи засудженої особи.

У разі ухвалення рішення про надання засудженій особі дозволу на виїзд за межі України (відмову в наданні дозволу на виїзд) працівник уповноваженого органу з питань пробації вносить мотивовану постанову, яка видається засудженій особі. Копія такої постанови долучається до особової справи засудженої особи.

Не вважається ухиленням від відбування покарання виїзд засудженого до іншого населеного пункту на постійне проживання у зв'язку із сімейними або іншими обставинами. У разі, якщо він своєчасно не повідомив уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, його дії можуть бути віднесені до порушення порядку та умов відбування покарання. У такій ситуації необхідно виходити із часу, який пройшов з моменту зміни місця проживання, у разі, якщо засуджений тривалий період не повідомляє уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, це можна розглядати як ухилення від відбування покарання. Під тривалим часом необхі-

дно розуміти час, протягом якого в засудженого була реальна можливість повідомити уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, але він не зробив цього.

Якщо місцезнаходження особи, засудженої до громадських робіт, невідоме, а також у разі неприбуття після звільнення з місць обмеження або позбавлення волі до обраного місця проживання (у разі заміни покарання на більш м'яке) працівник уповноваженого органу з питань пробації, в якому засуджена особа перебуває на обліку (на територію обслуговування якого мала прибути), проводить початкові розшукові дії. Перелік початкових розшукових заходів визначений законодавством. Початкові розшукові заходи проводяться протягом 45 діб з дня, коли працівнику уповноваженого органу з питань пробації стало відомо про залишення засудженою особою місця постійного проживання або неприбуття звільненої особи з місць обмеження чи позбавлення волі до обраного місця проживання (у разі заміни покарання на більш м'яке).

На нашу думку, закріплений у законі перелік форм вияву ухилення від відбування громадських робіт є недостатньо повним. Обґрунтуємо це тим, що фактично безкарними на сьогодні залишаються двократні і більше ігнорування засудженими особами попередження уповноваженого органу з питань пробації на його адресу, а також можливість порушення дисциплінарного провадження за такими випадками порушення трудової дисципліни, якщо вони будуть вчинятися хоча й неодноразово, але рідше двох разів на місяць.

Свого часу досить доречно пропозицію щодо внесення змін до ч. 3 ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу України висловлювала О. В. Ткачова, пропонуючи викласти її таким чином: «Ухиленням від відбування покарання у виді громадських робіт є:

- невиконання встановлених обов'язків, порушення порядку та умов відбування покарання або притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, вчинені після письмового попередження;

- невихід більше двох разів протягом місяця або хоча б один раз на місяць, але протягом трьох місяців на громадській роботі без поважних причин, допущення більше двох порушень

трудової дисципліни протягом місяця або хоча б одного порушення на місяць, але протягом трьох місяців і поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння» [5, с. 184–185].

На нашу думку, п. 2 ч. 3 ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу України містить певні неточності щодо визначення порушень трудової дисципліни. Тому вважаємо за необхідне звернутись до норм трудового права і зазначити, що з позиції трудового права правова категорія «дисципліна праці» виступає як фактична поведінка, тобто «рівень дотримання всіма на виробництві дисципліни праці» [6, с. 282].

Енциклопедичний словник під дисципліною закріплює таке поняття: «певний порядок поведінки людей, який відповідає сформованим у суспільстві нормам права та моралі»; а трудову дисципліну визначає як «форму суспільного зв'язку людей у процесі праці із обов'язковим підпорядкуванням її учасників певному визначеному розпорядку» [7, с. 396]. Поняттям «дисципліна» охоплюється обов'язкове для всіх членів якого-небудь колективу підпорядкування встановленому порядку [8, с. 143].

Можна зробити висновок, що дисципліна як невід'ємний складовий елемент діяльності будь-якого підприємства спрямована на забезпечення єдності в досягненні поставлених цілей і виступає як необхідна умова будь-якої спільної праці. На практиці неможливо перерахувати всі можливі випадки порушення трудової дисципліни, і як правило, різні види порушень поділяють на дві групи: незначна провина і серйозні порушення. Відповідно, ступінь покарання залежатиме від тяжкості вчиненої провини. Кодекс законів про працю України не виділяє конкретні види порушень трудової дисципліни. Однак зі змісту ст. 40 Кодексу законів про працю України випливає, що прогул (у тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин; поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння є грубими порушеннями трудової дисципліни.

Отже, слід зазначити, що немає потреби перелічувати всі види порушення трудової дисципліни у ч. 3 ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу України, достатнім буде обмежитись термі-

ном «порушення трудової дисципліни». Крім того, не потрібно обмежуватись тримісячним терміном вчинення двох порушень, а поширити дію норми на весь період відбування покарання.

Беззаперечним є той факт, що суспільна небезпека таких кримінальних правопорушень виявляється в тому, що засуджена до виконання громадських робіт особа відмовляється від виконання вимог вироку та намагається уникнути кримінальної відповідальності, наполегливо не бажає понести негативні соціальні наслідки, пов'язані з його протиправною поведінкою. Тобто у випадку ухилення від виконання покарання прогноз суду не реалізувався, оскільки внаслідок своєї поведінки засуджений виявив себе з більш негативної сторони. Така його поведінка являє собою серйозну перешкоду для реалізації принципу справедливості і досягнення цілей покарання.

Крім того, необхідно зазначити, що ухилення засудженої особи від покарання у виді громадських робіт є різновидом правопорушення, юридична природа якого неоднозначна і заслуговує на ґрунтовний аналіз. Предметом самостійного дослідження повинна бути також і проблема заходів юридичної відповідальності за таке кримінальне правопорушення. Вказані поняття тісно пов'язані між собою як причина і наслідок, діяння і його результати. Вони здійснюють суттєвий вплив на динаміку кримінально-правових відносин, які виникли раніше і закріплені у вироку суду.

Висновки. З огляду на зазначене, вважаємо, що проблему точного встановлення правової природи ухилення від покарань, не пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства, можна було б вирішити в разі позитивного сприйняття українським законодавцем думки вітчизняних науковців щодо розподілу кримінально-правових правопорушень та кримінальних проступків, досвід застосування яких має позитивні моменти. Це б дозволило ухилення від відбування покарання за ступенем своєї суспільної небезпеки включити в розряд кримінальних проступків.

Список використаних джерел

1. Байлов А. В., Халимон С. І. Форми ухилень від відбування покарання у виді громадських робіт. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). Ч. 1. С. 152–158.

2. Яковлев А. М. Борьба с рецидивной преступностью. Москва: Наука, 1964. 223 с.
3. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Кримінально-виконавчий кодекс: Закон України від 11.07.2003 року № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
5. Ткачова О. В. Виконання покарань у виді виправних і громадських робіт: монографія. Харків: Право, 2010. 192 с.
6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 22-VIII. Дата оновлення: 02.04.2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 12.06.2020).
7. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. Москва: Советская энциклопедия, 1983. 1 600 с.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. 14-е изд., стереотип. Москва: Рус. яз., 1983. 816 с.

Olefir L. I.,

PhD in Law, Senior lecturer of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Demianenko Yu. O.,

PhD in Psychology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Psychology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5237-9559

PROBLEM ISSUES OF UKRAINIAN LEGISLATION REGARDING CRIMINAL LIABILITY FOR AVOIDANCE OF SERVING SENTENCE IN THE COMMUNITY SERVICE FORM

The article addresses to the peculiarities of Ukrainian legislation in the process of application and implementation of criminal liability for avoidance of serving a sentence in the form of community service, as according to official statistics they are the most common of all types of criminal behavior of non-custodial prisoners.

The conditions under which a convict cannot be prosecuted for violating labor discipline are analyzed, as well as the conditions under which criminal liability is applied for avoidance from serving a sentence in the form of community service.

The article draws attention to the dilution of the concepts of “avoidance of punishment” and “non-execution of punishment”.

The authors raise the issue of impunity for double or more disregard by convicts of the warning of the probation authority to his personal address, as well as

the possibility of initiating disciplinary proceedings in such cases of violation of labor discipline, if they are committed at least repeatedly, but less than twice a month.

The article reveals the meaning of the term "labor discipline" as an integral part of the activities of any enterprise, aimed at ensuring unity in achieving goals and acts as a necessary condition for any joint work.

The conclusions state that the problem of accurately establishing the legal nature of avoidance of punishments not related to the isolation of a person from society could be solved in the case of a positive perception of the Ukrainian legislator's opinion of domestic scholars on the distribution of criminal offenses, the experience of which has positive aspects. This would allow avoidance to be included in the category of criminal offenses according to the degree of their public danger.

Key words: *community service, avoidance of serving sentence, non-custodial sentence, community service, labor discipline.*

References

1. Bailov A. V., Khalimov S. I. (2010), "Forms of avoidance from serving a sentence in the form of community service", *Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs*, № 4 (51), Vol. 1, pp. 152–158.
2. Yakovlev, A. M. (1964), *Fight against recidivism*, Nauka, Moscow.
3. Ukraine (2001), *Criminal Code: Law of Ukraine dated 05.04.2001*, № 2341-III, Verkhovna Rada of Ukraine, № 25–26, Art. 131.
4. Ukraine (2004), *Criminal and Executive Code: Law of Ukraine dated 11.07.2003*, № 1129-IV, Verkhovna Rada of Ukraine, № 3–4, Art. 21.
5. Tkachova, O. V. (2010), *Execution of punishments in the form of correctional and community service: monograph*, Pravo, Kharkiv.
6. Ukraine (1971), *Labor Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 10.12.1971*, № 322-VIII, Update dated 02.04.2020, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (accessed 12.06.2020).
7. *Soviet encyclopedic dictionary* (1983), in Prokhovs, A. M. (Ed.), Soviet encyclopedy, Moscow.
8. Ozhegov, S. I. (1983), *Dictionary of the Russian language*, in Shvedova N. Yu. (Ed.), Issue 14, Russian Language, Moscow.

II. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.81

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.033

Джужа О. М.,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
головний науковий співробітник відділу організації
наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1347-4937;

Мельниченко І. П.,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та криминології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7080-2012

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В РІШЕННЯХ ЩОДО НЕВІДПОВІДНОСТІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ВИМОГАМ СТАТТІ 3 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті надано правовий аналіз рішень Європейського суду з прав людини по справах «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства», «Хатчінсон проти Сполученого Королівства». Установлено ключові стандарти Європейського суду з прав людини щодо засуджених до довічного позбавлення волі, дотримання яких забезпечить відповідність цього виду покарання вимогам статті 3 Європейської конвенції з прав людини. Наведено правові позиції Європейського суду з прав людини щодо: кваліфікації підстав під час встановлення невідповідності довічного позбавлення волі вимогам статті 3 Конвенції; двозначного тлумачення стандартів під час прийняття рішень в окремих справах.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, судова практика, засуджений, довічне позбавлення волі.*

Постановка проблеми. На європейському рівні сформувалась тривала практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) за напрямом ухвалення рішень щодо відповідності довічного позбавлення волі вимогам ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [1].

ЄСПЛ має перевірене часом прецедентне право щодо стандартів і умов застосування ст. 3 Конвенції, починаючи з рішення в 1978 р. у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» [2]. В цьому випадку і в наступних рішеннях ЄСПЛ стверджував, що питання про те, чи виникає проблема відповідно до ст. 3 Конвенції, буде залежати від обставин конкретної справи, адже відповідна норма містить різні оціночні поняття, а саме «нелюдське», «принижує гідність» поводження і «катування», і допускає лише мінімально допустимий рівень жорстокості у процесі застосування правообмежень, властивих тому чи іншому заходу державного примусу.

Вказані аспекти особливо важливі під час вирішення питання про перспективу звільнення засуджених від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Про це свідчить тривала практика ЄСПЛ щодо вказаного питання, яка на прикладі окремих рішень дозволяє прослідкувати формування стандартів, дотримання яких забезпечить відповідність довічного позбавлення волі вимогам ст. 3 Конвенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти виконання покарання у виді довічного позбавлення, в тому числі аналіз практики ЄСПЛ, висвітлювались у працях К. А. Автухова, І. Г. Богатирьова, А. О. Гринчука, Г. Р. Карачевської, О. П. Кучинської, Л. О. Мостепанюк, М. І. Хавронюка, О. В. Хорошуна, С. В. Царюка, В. О. Човгана, І. С. Яковець та ін.

Незважаючи на наявні розробки з окресленої проблематики, наукові дослідження в цьому напрямі будуть актуальними завжди, оскільки прецедентна практика ЄСПЛ має тенденцію до зміни своїх стандартів під час ухвалення рішень, іноді в частині застосування подвійних стандартів, що, на думку практиків, є негативною тенденцією. Зазначене обумовлює необхідність правового аналізу позицій суддів та оновлених стандартів ЄСПЛ, які ухвалюються в рішеннях стосовно засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі, що робить актуальними подальші наукові дослідження.

Формулювання мети. Мета статті полягає у правовому аналізі рішень ЄСПЛ та узагальненні основних стандартів, які

забезпечують відповідність довічного позбавлення волі вимогам статті 3 Конвенції.

Виклад основного матеріалу. Починаючи аналіз відповідної судової практики, варто звернути увагу на рішення ЄСПЛ «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» від 9 липня 2013 р. [3], практика застосування якого має вирішальне значення для європейських держав, у тому числі для України.

Сутність справи полягала в тому, що трьом заявникам було призначено покарання у виді довічного позбавлення волі. Вони могли бути звільнені лише за клопотанням Міністра юстиції, який робив це лише на добросовісних підставах (у випадку хвороби або недієздатності). Засуджені скаржилися, що довічне позбавлення волі становило нелюдське і принизливе поводження, оскільки вони не мали надії на звільнення.

Велика палата ЄСПЛ зауважувала, що було порушення ст. 3 Конвенції. Обґрунтуванням цього є те, що у справі заявників ЄСПЛ визначив, що національне законодавство щодо повноважень Міністра юстиції звільняти особу, яка засуджена на все життя, було незрозумілим. Крім того, до 2003 р. Міністр самостійно вирішував питання про перегляд вироків суду щодо призначення довічного позбавлення волі. Зазначений механізм було ліквідовано в 2003 р. і не було введено альтернативного механізму перегляду. За цих обставин ЄСПЛ встановив, що довічне позбавлення волі заявників не відповідало Конвенції [4, с. 4].

У рішенні «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ сформулював стандарти, дотримання яких забезпечить відповідність довічного позбавлення волі вимогам ст. 3 Конвенції.

Суд, зокрема, встановив, що для того, щоб довічне позбавлення волі залишалося таким, що відповідає вимогам ст. 3 Конвенції, покарання має бути зменшеним, або повинна бути перспектива звільнення та можливість перегляду вироку.

ЄСПЛ ще в рішенні «Кафкаріс проти Кіпру» зазначив, що призначення незменшуваного довічного позбавлення волі може порушити питання про відповідність його вимогам ст. 3 Конвенції. Не виникає питання до ст. 3, якщо довічне позбавлення волі є де-юре і де-факто зменшуваним [5].

У зв'язку з цим ЄСПЛ у рішенні «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» встановив стандарт, що жодне питання не може виникнути відповідно до ст. 3 Конвенції, якщо довічно засуджений мав право на підставі внутрішнього законодавства на розгляд його дострокового звільнення, але йому було відмовлено на тій підставі, що він або вона продовжує становити небезпеку для суспільства. Саме тому, що держави зобов'язані відповідно до Конвенції вживати заходів для захисту населення від насильницьких злочинів, Конвенція не забороняє державам застосовувати до засуджених за тяжкі злочини невизначені строки позбавлення волі, допускаючи тим самим безперервну ізоляцію правопорушника в разі необхідності захисту населення (п. 108) [3]. Якщо національне законодавство надає можливість перегляду довічного позбавлення волі з метою його заміни, пом'якшення, припинення або умовного звільнення, цього буде достатньо, щоб задовольнити вимоги ст. 3 Конвенції (п. 109) [3].

ЄСПЛ визначив прогресивний стандарт, що встановлені обставини, які можуть бути головним обґрунтуванням для затримання спочатку, можуть не бути такими після тривалого періоду відбування покарання. Тільки шляхом проведення перегляду обґрунтованості продовження ізоляції в належний момент відбування покарання чинники або зміни можуть бути достовірно оцінені (п. 111) [3].

ЄСПЛ зазначає, що в європейському та міжнародному праві є пряма підтримка принципу, що всі засуджені, в тому числі особи, які відбувають довічне позбавлення волі, повинні мати можливість виправлення і перспективи звільнення, якщо виправлення досягнуто (п. 114) [3].

У той час як кара залишається однією з цілей позбавлення волі, увага в європейській каральній політиці нині робиться на виправній меті позбавлення волі, зокрема, до кінця тривалого тюремного ув'язнення (п. 115) [3].

У контексті призначення довічного позбавлення волі ст. 3 Конвенції має тлумачитися як така, що вимагає зменшення покарання у формі перегляду, який дозволяє національній владі вирішити питання про те, чи є суттєві зміни довічно засудженого, і що під час відбування покарання був зроблений такий про-

грес у виправленні, що тривале утримання в ізоляції не може бути виправдане пенологічними підставами (п. 119) [3].

ЄСПЛ встановив вимогу, що вказівки владі (виконавчій або судовій) у питаннях кримінального правосуддя і винесення вироку, яка повинна робити такий перегляд, не є необхідними. З тієї ж причини ЄСПЛ не повинен визначати, коли цей перегляд має проводитися. Однак ЄСПЛ визначив, що порівняння міжнародно-правових матеріалів, наявних у нього, демонструє явну підтримку механізму, який гарантує перегляд не пізніше ніж через двадцять п'ять років відбування довічного позбавлення волі з наступними періодичними переглядами після цього (п. 120) [3].

ЄСПЛ визначив, що коли внутрішнє законодавство не передбачає можливості перегляду, довічне позбавлення волі не відповідатиме стандартам ст. 3 Конвенції (п. 121) [3].

Хоча обов'язковий перегляд є перспективною мірою, необхідною після призначення покарання, довічно засуджений не повинен бути зобов'язаним чекати і відчувати невизначену кількість років строку покарання, перш ніж він може подати скаргу, що правові умови, пов'язані з його покаранням, не відповідають вимогам ст. 3 Конвенції. Це суперечило б як правовій визначеності, так і загальним принципам щодо статусу потерпілого в значенні цього терміна, наведеного у ст. 34 Конвенції. Крім того, в тих випадках, коли покарання під час призначення є незменшуваним відповідно до національного законодавства, було б малоймовірним очікувати від засудженого прагнення працювати в напрямі свого виправлення, не знаючи, чи буде в майбутньому розроблений механізм, який дозволить на підставі виправлення переглянути можливість його звільнення.

Довічно засуджений має право знати, під час призначення покарання, що він повинен робити, щоб була розглянута можливість його звільнення і, в тому числі, за яких умов перегляд вироку відбудеться або про це може бути подано клопотання. Отже, якщо внутрішнє законодавство не передбачає жодного механізму або можливості перегляду довічного позбавлення волі, невідповідність вимогам ст. 3 Конвенції виникає вже в момент призначення довічного позбавлення волі, а не на більш пізньому етапі відбування покарання (п. 122) [3].

У справі «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ, враховуючи неясність перспективи звільнення довічно засуджених та його поодинокую правозастосовну практику, констатував відсутність у заявників відповідної та адекватної перспективи виправлення і звільнення у випадку, якщо вони прагнуть продемонструвати невиправданість їхнього подальшого ув'язнення, а отже, і порушення ст. 3 Конвенції.

Однак, виявивши порушення у цій справі, ЄСПЛ не збирався давати заявникам жодних перспектив звільнення. Їх звільнення буде залежати від того, чи існували законні пенологічні підстави для їх подальшого тримання в умовах позбавлення волі, а також необхідності продовжувати їх утримувати з причин небезпеки.

У контексті зазначеного потребує уваги протилежна з іншими суддями правова позиція судді ЄСПЛ Марка Віллігера щодо необґрунтованості рішення про невідповідність довічного позбавлення волі вимогам ст. 3 Конвенції під час розгляду справи «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства».

Так, для судді був незрозумілим метод, який був використаний для вивчення передбачуваного порушення ст. 3 Конвенції, а саме, що винесений заявникам незнижуваний вирок суперечить цій нормі. На переконання судді, цей спосіб аналізу скарг не відповідає стандартам і умовам ст. 3 Конвенції, наскільки вона розвинена в прецедентному праві ЄСПЛ з таких причин.

Суддя зазначив, що, по-перше, в рішенні робиться посилання на «стандарти» і «вимоги» ст. 3 Конвенції. Однак ніде ці стандарти і вимоги не пояснені, не проаналізовані та не застосовані.

По-друге, рішення оцінює ситуацію всіх засуджених, які відбувають довічне позбавлення волі, таким чином, фактично роблячи узагальнене роз'яснення ст. 3 Конвенції. Проте, ст. 3, як правило, потребує індивідуальної оцінки ситуації кожного заявника.

По-третє, роблячи перспективний погляд на обставини справи із засудженими, поширюючи її на багато десятиліть життя вперед (а також після розгляду ЄСПЛ цієї справи), рішення надає абстрактну оцінку і не здійснює конкретний аналіз ситуації кожного заявника в момент, коли розглядалася справа.

По-четверте, застосування ст. 3 в цьому випадку не відповідає принципу субсидіарності¹, який є основою Конвенції, і особливо, коли ЄСПЛ визнає, що питання, які стосуються справедливого і пропорційного покарання, є предметом раціональної дискусії.

І нарешті, не менш важливо, що такий підхід до судового розгляду обділяє увагою різні рівні ст. 3 Конвенції. Рішення не згадує про те, чи була досягнута мінімальна жорстокість під час поводження щодо заявників для того, щоб застосовувати ст. 3 Конвенції. Так само не було і кваліфікації того, чи є незменшуване позбавлення волі нелюдським або таким, що принижує гідність, покаранням або навіть тортурами. Замість цього робиться винятково посилання на «статтю 3» (п. 122 рішення «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства») [3].

Необхідно погодитися з думкою судді, який стверджує, що міркування і судження про проблемні питання незменшуваного покарання актуальні і цінні, але вони повинні бути розглянуті в індивідуальному порядку. Крім того, в контексті такої індивідуальної оцінки не обставини, які існували на початку покарання, мають значення, а конкретні обставини, які існують на момент часу, коли Суд приймає справу до розгляду. Лише аналіз у цей момент часу дозволив би ЄСПЛ визначити тривалість часу, проведеного кожним із заявників у в'язниці. Доречним, на переконання судді, є стандарт, наведений в п. 111 рішення ЄСПЛ: «Обґрунтування ізоляції не обов'язково є постійним і може змінитися в ході відбування покарання. Те, що може бути основною обставиною для затримання спочатку, може не бути таким після тривалого періоду відбування покарання» [3].

Необхідно погодитися із твердженням судді, що рішення «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» недостатньо проаналізувало зміни в обґрунтуванні змісту щодо ізоляції стосовно кожного заявника. В цьому випадку перший заявник, Вінтер, відбував покарання протягом більше п'яти років, другий

¹ Принцип субсидіарності означає, що діяльність Суду створює лише додаткові гарантії прав і свобод людини, тому що захист цих прав, насамперед, є обов'язком і завданням саме держав-учасниць, що впливає зі змісту ст. 1 Конвенції.

заявник, Бампер, протягом майже двадцяти семи років, а третій заявник, Мюррей, протягом майже сімнадцяти років.

Правильною є позиція судді Віллігера щодо необхідного окремого і конкретного розгляду їхніх справ. На його думку, ст. 3 Конвенції не вступає в дію стосовно першого заявника (більше п'яти років) і третього заявника (майже сімнадцять років). Другий заявник (двадцять сім років) наближається до граничної ситуації. Проте, маючи на увазі питання про причини його засудження і вирок, тобто численні вбивства, суддя вважав, що необхідність ізоляції (поки) не змінилася.

Із вищезазначених причин суддя Віллігер голосував проти встановлення факту порушення ст. 3 Конвенції щодо заявників, що з урахуванням його позиції є цілком обґрунтованим [2].

Щодо рішення ЄСПЛ у справі «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» Апеляційний суд Великої Британії зазначив, що Страсбурзький суд неправильно встановив, що англійський і валлійський закони не передбачають зменшення строку під час відбування довічного позбавлення волі, оскільки до засуджених можливе застосування помилування та перегляд вироків після відбуття 25 років позбавлення волі. Англійські судді стверджують, що довічне позбавлення волі відповідає Європейській конвенції про захист прав людини навіть у випадках засудження за вчинення особливо жорстоких злочинів. Вони дотримуються правової позиції, що застосування довічного позбавлення волі без права на звільнення у випадках вчинення особливо жорстоких злочинів є цілком обґрунтованим [6].

Подальше вирішення питання про невідповідність англійського довічного позбавлення волі вимогам ст. 3 Конвенції відбулося лише через чотири роки. У рішенні «Хатчінсон проти Сполученого Королівства» від 17 січня 2017 р. ЄСПЛ зазначив, що невідповідність виявлена у рішенні «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» від 9 липня 2013 р. між законом та опублікованою офіційною політикою Великої Британії, зокрема, була вирішена Апеляційним судом Великої Британії у постанові, що підтверджує встановлений законом обов'язок Державного секретаря з правосуддя здійснювати право звільнення для довічно засуджених таким чином, щоб це відповідало Конвенції.

Крім того, Апеляційний суд виніс роз'яснення щодо обсягу та підстав перегляду Державним секретарем способу його проведення, а також обов'язку звільнити засудженого до довічного позбавлення волі у випадку, якщо тривале позбавлення волі вже не може бути виправданим. Велика палата також підкреслила важливу роль Закону про права людини, вказуючи на те, що ЄСПЛ протидівав будь-якій критиці вітчизняної системи щодо перегляду довічного позбавлення волі, оскільки він вимагав виконання повноважень щодо звільнення та розтлумачення і застосування відповідного законодавства відповідно до Конвенції. Тому Велика палата зробила висновок, що покарання до довічного позбавлення волі у Сполученому Королівстві тепер можна вважати таким, що відповідає ст. 3 Конвенції [4, с. 8].

У п. 38 рішення «Хатчінсон проти Сполученого Королівства» суддею Пінто де Альбукерке було висловлено окрему думку, згідно з якою рішення в цій справі «становило пік зростаючої тенденції до зниження ролі Суду порівняно з певними національними судовими органами, із серйозним ризиком застосування Конвенції за подвійними стандартами» [7]. Через шість місяців після ухвалення рішення у справі «Мюррей проти Нідерландів» [8], яке відображало практичний підхід ЄСПЛ до питання механізму перегляду, було важко пояснити його невтручання в рішенні у справі «Хатчінсон проти Сполученого Королівства». Підозра про застосування у практиці ЄСПЛ подвійних стандартів посилилася рішенням у справі «Матіюшаїтіс та інші проти Литви» [9], в якому Суд здійснив більш ретельну оцінку литовського механізму перегляду, порівняно з оцінкою британського механізму перегляду в рішенні у справі «Хатчінсон проти Сполученого Королівства».

Підтвердженням факту застосування подвійних стандартів є зміст рішення у справі «Матіюшаїтіс та інші проти Литви», де судді ЄСПЛ встановили, що для забезпечення належного розгляду змін і прогресу в реабілітації засудженого до довічного позбавлення волі, якими б значними вони не були, перегляд повинен передбачати або надання обґрунтування органами виконавчої влади, або судовий перегляд, щоб уникнути ознаки свавілля. Суд також зазначив, що засуджений необхідною мірою

повинен знати, що він має зробити для того, щоб його кандидатуру для звільнення було розглянуто та за яких умов це може вимагати надання обґрунтування, що ці умови повинні бути гарантованим доступом до судового перегляду» (п. 181) [9].

Суддя Пінто де Альбукерке також висловив позицію, що у литовській справі палата неправильно тлумачила обов'язок судового перегляду, який був головним елементом, доданим у рішенні у справі «Мюррей проти Нідерландів». Тоді як у рішенні у справі «Мюррей проти Нідерландів» цей обов'язок був логічно пов'язаний з обов'язком надавати обґрунтування як додаткову гарантію проти свавілля, а у справі «Матіошаїтіс та інші проти Литви» він був перетворений в альтернативну гарантію останньому. На переконання судді ця альтернатива не може бути логічно обґрунтована. Вимога надати обґрунтування має сенс лише у випадку, якщо вона може бути перевірена незалежним органом. Суддя зазначив, що вимога до державних або адміністративних органів навести обґрунтовані пенологічні підстави стосовно необхідності подальшого тримання під вартою, при цьому позбавляючи засудженого права на судовий перегляд цих підстав, має невелике, якщо взагалі яке-небудь значення, з погляду заборони свавілля Уряду та органів державної влади. Тому суддя рекомендував, щоб Велика палата ЄСПЛ виконала свій обов'язок та раз і назавжди пояснила, що означає вимога у п. 100 рішення у справі «Мюррей проти Нідерландів», за якою механізм перегляду «повинен захищатися доступом до судового перегляду». Узагальнюючи свою правову позицію, суддя стверджував, що зобов'язання держави розробити механізм перегляду пенологічної необхідності подальшого тримання під вартою не може сприйматися серйозно, якщо не визнається судовий перегляд [8].

Висновки. За результатами проведеного аналізу рішень ЄСПЛ по справах «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства», «Хатчінсон проти Сполученого Королівства» та правових позицій суддів цього суду уніфіковано загальні стандарти для європейських держав, дотримання яких забезпечить відповідність застосування довічного позбавлення волі вимогам ст. 3 Конвенції:

1) призначення покарання у виді довічного позбавлення волі не заборонено і не суперечить ст. 3 або будь-якій іншій статті

Конвенції. Призначення «незменшуваного» довічного позбавлення волі може викликати питання щодо відповідності вимогам ст. 3 Конвенції;

2) під час вирішення питання, чи можна вважати довічне позбавлення волі «незменшуваним», необхідно встановити, чи були в довічно засудженого будь-які перспективи звільнення. Якщо національне законодавство передбачає можливість перегляду довічного позбавлення волі з метою його пом'якшення, скорочення (зменшення), припинення або умовно-дострокового звільнення, цього достатньо, щоб задовольнити вимоги ст. 3 Конвенції;

3) для цілей ст. 3 Конвенції досить того факту, що довічне позбавлення волі є зменшуваним де-юре і де-факто;

4) увага в європейській пенітенціарній політиці нині робиться на виправній меті позбавлення волі, зокрема, до кінця тривалого тюремного ув'язнення;

5) довічно засуджений має право знати на самому початку строку призначеного йому покарання, що він повинен робити, щоб була розглянута можливість його звільнення і, в тому числі, за яких умов відбудеться перегляд вироку або в якому порядку про це може бути подано клопотання;

6) якщо внутрішнє законодавство не передбачає жодного механізму або можливості перегляду довічного позбавлення волі, невідповідність вимогам ст. 3 Конвенції виникає вже в момент призначення довічного позбавлення волі, а не на більш пізньому етапі.

Важливість виокремлення вищенаведених стандартів ЄСПЛ для національної теорії і практики застосування покарання у виді довічного позбавлення волі полягає в тому, що зазначені положення є ефективними орієнтирами за напрямом визначення перспектив звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 р., ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 12.03.2020).

2. Case of Ireland v. the United Kingdom (application no. 5310/71): judgment, Strasbourg, 18 January 1978. URL: www.law.umich.edu/

facultyhome/drwcasebook/Documents/Documents/Republic%20of%20Ireland%20v.%20United%20Kingdom.pdf (дата звернення: 12.03.2020).

3. Case of Vinter and others v. the United Kingdom (applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10): judgment, Strasbourg, 9 July 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-122664&filename=001-122664.pdf&TID=uyynnlohкyр> (дата звернення: 12.03.2020).

4. European Court of Human Rights Factsheet – Life imprisonment. URL: www.echr.coe.int/Documents/FS_Life_sentences_ENG.pdf (дата звернення: 12.03.2020).

5. Case of Kafkaris v. Cyprus (application no. 21906/04): judgment, Strasbourg, 12 February 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-85019&filename=001-85019.pdf> (дата звернення: 12.03.2020).

6. Life imprisonment in England and Wales. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_in_England_and_Wales (дата звернення: 12.03.2020).

7. Case of Hutchinson v. the United Kingdom (application no. 57592/08): judgment, Strasbourg, 17 January 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-170347&filename=CASE%20OF%20HUTCHINSON%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM.pdf&logEvent=False> (дата звернення: 12.03.2020).

8. Case of Murray v. the Netherlands (application no. 10511/10): judgment, Strasbourg, 26 April 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=001-162614> (дата звернення: 12.03.2020).

9. Case of Matiošaitis and others v. Lithuania (applications no. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13): judgment, Strasbourg, 23 May 2017. URL: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/22662-13-matiosaitis-i-inni-v-litwa-wyrok-europejskiego-522382687> (дата звернення: 12.03.2020).

Dzhuzha O. M.,

Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Chief Scientific Researcher of the Department of Scientific Activity
Organizing and Intellectual Property Rights Protecting,
National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1347-4937;

Melnychenko I. P.,

Post-graduate student of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7080-2012

CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN DECISIONS REGARDING NON-COMPLIANCE OF LIFE IMPRISONMENT WITH THE REQUIREMENTS OF ARTICLE 3 OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

The article provides a legal analysis of the decisions of the European Court of Human Rights in such cases like “Vinter and Others v. The United Kingdom”, “Hutchinson v. The United Kingdom”. The European Court of Human Rights has established key standards for those sentenced to life imprisonment, compliance with which will ensure that this type of punishment meets the requirements of the Article 3 of the European Convention on Human Rights. Such standards are:

1) sentencing of life imprisonment is not prohibited and does not conflict with the Article 3 or any other article of the Convention. The imposition of “non-reducible” life imprisonment may raise questions of compliance with the requirements of the Article 3 of the Convention;

2) in decision making whether life imprisonment can be considered as “non-reducible”, it is necessary to establish whether the person convicted to life imprisonment had any prospect of release. If national law provides for the possibility of reviewing life imprisonment regarding its mitigating, reducing, terminating or releasing, this is sufficient to satisfy the requirements of the Article 3 of the Convention;

3) for the purposes of the Article 3 of the Convention it is sufficient that life imprisonment is reducible de jure and de facto;

4) European penitentiary policy is currently focusing on the correctional purpose of imprisonment, in particular until the end of long prison sentences;

5) at the very beginning of the sentence a person convicted to life imprisonment has the right to know what he must do to consider the possibility of his release and under what conditions the sentence will be reviewed or also in what order a request to this may be made;

6) if domestic law does not provide for any mechanism or possibility to review life imprisonment, then the non-compliance with the requirements of the Article 3 of the Convention occurs at the time of imposition of life imprisonment and not at a later stage.

The importance of such standards separating of the European Court of Human Rights for the national theory and practice of life imprisonment is that these provisions are effective guidelines for determining the prospects of releasing from sentencing in the form life imprisonment.

Key words: *European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, case law, convict, life imprisonment.*

References

1. Council of Europe (1950), *European Convention on Human Rights* Council of Europe, Rome.

2. European Court of Human Rights (1978), *Case of Ireland v. the United Kingdom* (application nos. 5310/71.) European Court of Human Rights, Strasbourg, available at: www.law.umich.edu/facultyhome/drwcasebook/Documents/Documents/Republic%20of%20Ireland%20v.%20United%20Kingdom.pdf (accessed 12 March 2020).

3. European Court of Human Rights (2013), *Case of Vinter and others v. The United Kingdom* (applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10), European Court of Human Rights, Strasbourg, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-122664&filename=001-122664.pdf&TID=uyynlohkyr> (accessed 12 March 2020).

4. European Court of Human Rights (2019), *Factsheet – Life imprisonment*, European Court of Human Rights, Strasbourg, available at: www.echr.coe.int/Documents/FS_Life_sentences_ENG.pdf (accessed 12 March 2020).

5. European Court of Human Rights (2008), *Case of Kafkaris v. Cyprus* (application no. 21906/04), European Court of Human Rights, Strasbourg, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-85019&filename=001-85019.pdf> (accessed 12 March 2020).

6. Life imprisonment in England and Wales, available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_in_England_and_Wales (accessed: 12.03.2020).

7. European Court of Human Rights (2017), *Case of Hutchinson v. the United Kingdom* (application no. 57592/08), European Court of Human Rights, Strasbourg, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-170347&filename=CASE%20OF%20HUTCHINSON%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM.pdf&logEvent=False> (accessed 12 March 2020).

8. European Court of Human Rights (2016), *Case of Murray v. the Netherlands* (application no. 10511/10), European Court of Human Rights, Strasbourg, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=001-162614> (accessed 12 March 2020).

9. European Court of Human Rights (2017), *Case of Matiošaitis and others v. Lithuania* (applications no. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13), European Court of Human Rights, Strasbourg, available at: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-ipisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/22662-13-matiosaitis-i-inni-v-litwa-wyrok-europejskiego-522382687> (accessed 12 March 2020).

УДК 343.847

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.047

Скаков А. Б.,

доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры
уголовного права и криминологии, Карагандинская академия МВД
Республики Казахстан имени Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан
ORCID: 0000-0003-4199-5473

ПРОГРЕССИВНАЯ СИСТЕМА ИСПОЛНЕНИЯ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЁ ПРИМЕНЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

В данной статье автором проведен анализ уголовно-правовой и уголовно-исполнительной политики, реализуемых в Казахстане в области исполнения лишения свободы. В работе, в связи с наличием ряда существенных недостатков, обосновывается необходимость дальнейшего совершенствования правовой регламентации процесса исполнения наказаний, альтернативных лишению свободы, по прогрессивной системе. Автором предлагается организация единого подхода в формировании уголовного и уголовно-исполнительного законодательства.

Ключевые слова: уголовная политика, гуманизация, лишение свободы, наказания, альтернативные лишению свободы, прогрессивная система исполнения лишения свободы, условия содержания, поведение осужденных.

Постановка проблемы. В процессе реализации Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года (утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 24.08.2009 года № 858), выявлены ряд проблем в области законодательства и правоприменительной деятельности государственных органов, требующих скорейшего своего разрешения. Учитывая данные обстоятельства, Республика Казахстан предприняла шаги по совершенствованию законодательства в сфере системы уголовных наказаний, их исполнения, а также наметила мероприятия по реорганизации уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы. В течение 2014 года были приняты, а с 1 января 2015 года вступили в законную силу новые Уголовный, Уголовно-процессуальный и Уголовно-исполнительный кодексы, в которых предусмотрено существенное расширение правового положения осужденных, что соо-

ответствует общей направленности деятельности государства в области уголовной политики в сторону ее гуманизации.

При подготовке указанных законов принималась во внимание необходимость дальнейшего совершенствования системы видов уголовных наказаний в целях повышения их эффективности в процессе профилактики преступлений.

В настоящее время, по прошествии более чем 5 лет действия Уголовного и Уголовно-исполнительного кодексов можно наблюдать как положительные, так и отрицательные результаты их реализации.

К числу недостатков, на наш взгляд, следует отнести.

Во-первых, для эффективного исполнения лишения свободы по прогрессивной системе до настоящего времени, к сожалению, не определены и не созданы правовые и материальные условия. Здесь следует отметить, что отсутствует соответствующая современным научным достижениям система критериев оценки поведения осужденных, что существенно влияет на обоснованное применение тех или иных институтов прогрессивной системы исполнения лишения свободы. Определять степень исправления осужденных только по количеству вынесенных им поощрений, на наш взгляд, не в полной мере отвечает требованиям применения институтов прогрессивной системы (институт изменения условий содержания в пределах одного исправительного учреждения; институт изменения условий содержания путем перевода в исправительное учреждение другого вида; институт замены наказания и институт условно-досрочного освобождения). В правоприменительной практике деятельности учреждений и органов уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы наблюдается профанация важнейшего процесса исправления лиц, лишенных свободы, их социальной адаптации и реабилитации, что приводит к её сбою. Так, например, улучшить свои условия содержания могут приспособленцы и лицемеры, о чем предупредил профессор А. Е. Наташев [1; 2; 3].

Во-вторых, усложнена процедура применения институтов прогрессивной системы. Как правило, практически все элементы указанной системы (за исключением института изменения условий содержания в пределах одного исправительного

учреждения) может назначать только суд. Учитывая загруженность судов, думается, не стоит ждать от них эффективного применения прогрессивной системы.

Кроме того, отсутствие в Уголовно-исполнительном кодексе законодательно утвержденного понятия «прогрессивная система» препятствует единообразному его толкованию.

В-третьих, в уголовно-исполнительном законодательстве наблюдаются коллизии и пробелы в правовой регламентации процесса исполнения наказания в виде лишения свободы, в частности, применение мер поощрения и взыскания в отношении различных категорий осужденных к различным видам наказания. Так, например, в законодательстве не регламентируется процесс снятия взыскания у лиц, осужденных к общественным и исправительным работам.

В-четвертых, до настоящего времени не созданы необходимые материальные условия для надлежащего исполнения лишения свободы, ареста, исправительных работ и ограничения свободы. В частности, при исправительных учреждениях средней, максимально и чрезвычайной безопасности (колоний общего, строгого и особого режима соответственно) не созданы льготные условия содержания, которые должны располагаться за их пределами. Только в этих условиях, когда вставшие на путь исправления осужденные полностью выводятся из-под негативного влияния криминальной субкультуры, можно будет говорить о высокой эффективности институтов прогрессивной системы и об успешной социальной адаптации и реабилитации лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства.

Кроме указанных, существуют ряд других проблем, выявленных в ходе применения уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, которые нами не выделены отдельно в связи с требованиями, предъявляемыми к объему научной статьи.

Анализ последних исследований и публикаций. Прогрессивную систему в целом или отдельные ее элементы рассматривали в своих работах Г. А. Аванесов, З. А. Астемиров, О. И. Бажанов, К. Ж. Балтабаев, Н. А. Беляев, А. В. Бриллиантов, В. Н. Брызгалов, А. И. Васильев, М. Г. Детков, Е. И. Каиржанов, И. В. Корзун, С. И. Кузьмин, М. П. Мелентьев, А. С. Михлин,

А. Е. Наташев, С. В. Познышев, А. Л. Ременсон, В. И. Селиверстов, А. Ф. Сизый, В. Д. Спасович, Н. А. Стручков, Ф. Р. Сундуров, Ю. М. Ткачевский, С. Я. Улицкий, Б. С. Утевский, Д. С. Чукмаитов, А. Е. Шевченко, И. В. Шмаров, Ю. К. Якимович и др.

Формулирование цели. Целью статьи является анализ уголовно-правовой и уголовно-исполнительной политики, реализуемых в Казахстане в области исполнения лишения свободы, а также обоснование необходимости дальнейшего совершенствования правовой регламентации процесса исполнения наказаний, альтернативных лишению свободы, по прогрессивной системе.

Изложение основного материала. Говоря о положительных результатах действия нового уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, следует отметить высокий потенциал институтов прогрессивной системы. Уже сейчас наблюдается значительное снижение численности осужденных к лишению свободы, содержащихся в исправительных учреждениях. По данному критерию Казахстан с 3 места перешел на 97 в мире по численности осужденных на единицу населения.

В местах лишения свободы наблюдается оздоровление социальной обстановки среди коллектива осужденных, постепенно нейтрализуется негативное влияние криминальных авторитетов на них. Повышается эффективность процесса социальной адаптации и реабилитации лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства. Особенно он активизировался после принятия Закона Республики Казахстан «О пробации» [4].

Отмечая в целом положительные тенденции в процессе исполнения наказания в виде лишения свободы, следует все же обратить внимание на вышеуказанные недостатки, устранение которых, безусловно, положительно отразится на исправлении осужденных, на их социальной адаптации и реабилитации. Именно желание повысить эффективность институтов прогрессивной системы, а также совершенствовать пробацию осужденных, позволяет нам внести на рассмотрение научного сообщества некоторые рекомендации и предложения.

Как ранее отмечалось, значительная часть элементов прогрессивной системы уже реализована в казахстанском законодатель-

стве и правоприменительной практике. Из традиционно выделяемых форм прогрессивной системы в уголовно-исполнительном законодательстве предусмотрено постепенное *изменение условий содержания* осужденных как *внутри одного исправительного учреждения*, так и *путем перевода в исправительное учреждение другого вида*. В уголовном законодательстве закреплены возможность *замены наказания более мягким или более строгим видом наказания*, а также *условно-досрочное освобождение осужденных*.

В наиболее общем виде прогрессивную систему можно определить как организацию исполнения наказания, при которой в зависимости от поведения осужденного условия отбывания им наказания изменяются в сторону улучшения или ухудшения.

Следует отметить, что в действующем в настоящее время казахстанском уголовно-исполнительном кодексе термин «прогрессивная система» не используется.

Вместе с тем в настоящее время термин «прогрессивная система» гораздо чаще встречается в специальной литературе, нежели в правовых актах. Естественно, разные авторы вкладывают в него различный смысл. Отсутствует и общепринятая ее дефиниция.

В этой связи, в данной статье излагается авторское понимание прогрессивной системы. Как нам представляется, прогрессивную систему можно охарактеризовать как единый институт, состоящий из нескольких самостоятельных, включающих нормы различных отраслей права.

Действительно, такие элементы прогрессивной системы, как изменение условий содержания осужденных в пределах одного исправительного учреждения и перевод в исправительное учреждение другого вида обладают специфическими особенностями, не говоря уже о замене наказания в процессе отбывания и условно-досрочном освобождении, что позволяет рассматривать их как отдельные самостоятельные институты. Согласно теории, к признакам правового института относят: наличие совокупности норм, имеющей собственную структуру; своеобразие юридической конструкции данной совокупности норм, ее внешнее обособление и обеспечение самостоятельного регулятивного воздействия на определенный участок общественных отноше-

ний; отраслевую чистоту норм [5]. Самостоятельный характер институтов, являющихся структурными элементами прогрессивной системы, казалось бы, должен служить препятствием для объединения их в единую систему, тем более что первые два имеют уголовно-исполнительную природу, а два последних – уголовно-правовую.

Между тем правовые институты могут образовываться не только в рамках одной отрасли. Тесная взаимосвязь уголовного и уголовно-исполнительного права, с помощью которого обеспечивается реализация значительной части предписаний уголовного законодательства и достижение стоящих перед ним задач, позволяет говорить о формировании межотраслевых институтов. В данном случае единые цель, правовые последствия, основания применения входящих в прогрессивную систему элементов позволяют говорить о ней как о едином институте, имеющем межотраслевой характер.

Другим важным вопросом, который следует рассмотреть, является значение эффективной реализации институтов прогрессивной системы для предупреждения преступности как в условиях изоляции от общества, так и после освобождения от наказания.

Большинство ученых-пенитенциаристов, изучавших значение институтов прогрессивной системы в профилактике правонарушений среди осужденных, отмечают их высокий потенциал в предупреждении преступности. Действительно, широкомасштабное применение структурных элементов прогрессивной системы путем изменения условий содержания в зависимости от поведения осужденных, существенно улучшает дисциплинарную практику исполнения лишения свободы. Сделанный нами вывод подтвердился проведенным в конце 80-х годов прошлого века всесоюзным экспериментом, проведенном на базе исправительных колоний Чимкентской области Казахской ССР.

Учитывая изложенное, нами предлагается следующее определение прогрессивной системы: *«Прогрессивная система является комплексным межотраслевым институтом уголовного и уголовно-исполнительного права, включающим несколько самостоятельных институтов, в процессе приме-*

нения которых правовое положение осужденного меняется в зависимости от степени его исправления в сторону либо расширения, либо ограничения, объема его прав».

Другим ключевым моментом уже в применении институтов прогрессивной системы является определение степени исправления осужденного. Надо сказать, что эта проблема является весьма сложной, многоаспектной и сама по себе вполне может стать предметом самостоятельного изучения [6, с. 36–46].

Прежде всего, речь пойдет об изменившемся подходе законодателя к формулировкам, определяющим степень исправления осужденных.

Дело в том, и это вполне естественно, что авторы, ориентировавшиеся на ранее действовавшее законодательство, исходили именно из старых формулировок и пытались наполнить их содержанием, например, показать, что означает формулировка «доказал свое исправление», как, собственно, оно доказывается (тем более, что в законодательстве было на это прямое указание – примерным поведением и честным отношением к труду).

Так или иначе, можно констатировать, что практически общепризнанной стала следующая классификация осужденных. Положительно характеризовавшиеся подразделялись на *вставших на путь исправления, твердо вставших на путь исправления и доказавших свое исправление*. Отрицательно характеризовавшиеся – на *не вставших на путь исправления и злостных нарушителей режима*.

Здесь возникает одно обстоятельство. Как уже говорилось, вышеприведенная наиболее полная классификация осужденных по степени исправления создавалась с учетом норм ранее действовавшего законодательства. Трех классификационных групп (вставшие на путь исправления, твердо вставшие на путь исправления, доказавшие свое исправление) вполне хватало для того, чтобы «соответствовать» определенным институтам прогрессивной системы. Большего, собственно говоря, и не требовалось.

Сейчас, похоже, необходима более «дробная» классификация. Иными словами, теперь требуется разграничивать по степени исправления большее число категорий осужденных.

Попробуем обосновать это утверждение. Раньше речь шла именно о трех возможных правовых последствиях достижения той или иной степени исправления: перевод на улучшенные условия содержания в рамках одного исправительного учреждения – для вставших на путь исправления; перевод в исправительное учреждение другого вида – для твердо вставших на путь исправления; условно-досрочное освобождение либо замена наказания более мягким (степень исправления для применения этих институтов устанавливалась одинаковая, что, заметим, подвергалось справедливой критике специалистами – для доказавших свое исправление.

Очевидно, следует исходить из того, что *определенной степени улучшения правового положения осужденного* должна соответствовать *конкретная степень исправления*. В противном случае возникает неразрешимая коллизия между стимулирующими положительное поведение нормами. В новом законодательстве Казахстана (Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан принят 5 июня 2014 года. – А. С.) предусмотрено уже шесть степеней улучшения правового положения осужденных: 1) перевод на обычные, 2) облегченные и 3) льготные условия отбывания наказания в рамках одного исправительного учреждения, 4) перевод в учреждение иного вида, 5) замена наказания более мягким и 6) условно-досрочное освобождение.

Не исключено, что именно со сложностью выделения такого большого количества степеней исправления и связано отсутствие сколько-нибудь системного подхода законодателя к формулированию оснований применения различных институтов прогрессивной системы. На наш взгляд, в новом законодательстве этот подход даже менее систематичен, чем в ранее действовавшем.

Приведем, на наш взгляд, довольно яркий пример. Перевод на льготные условия содержания возможен для доказавших свое исправление осужденных; условно-досрочно могут быть освобождены, как уже отмечалось, лица, не нуждающиеся в полном отбывании наказания. Внешне формулировки вроде бы разные, а по сути, на наш взгляд, абсолютно идентичные. В самом деле,

если осужденный исправился, то зачем дальше заставлять его отбывать наказание?

Из приведенного примера видно, что законодатель пытается разграничить степени исправления, применяя внешне различные, но по существу одинаковые формулировки. Вот здесь-то и возникает упоминавшаяся выше коллизия. Осужденные, достигшие одинаковой по существу степени исправления, могут в равной мере претендовать как на льготные условия отбывания наказания в том исправительном учреждении, в котором они ранее находились, так и на условно-досрочное освобождение. Это вряд ли справедливо, поскольку условно-досрочное освобождение – явно более «льготная» мера.

Так или иначе, было бы более целесообразным отразить в законе уже существующую классификацию осужденных по степени исправления. Правда, для этого потребуются, как видно из вышеизложенного, более дробная градация. При этом следует учитывать, что классификация осужденных по степени исправления – не самоцель. Она направлена, прежде всего, на решение сугубо практических задач, а именно – определение возможности применения институтов прогрессивной системы. Нецелесообразно определять степень исправления, исходя из чисто умозрительных соображений, а затем ждать, пока законодатель прислушается к этим соображениям. Недопустимо также ставить «...классификационные группы в зависимость от объема изменения условий отбывания наказания. Было бы более правильным вначале определить эти группы, исходя из основного критерия их формирования – степени исправления, а затем уже устанавливать необходимые для каждой группы условия отбывания наказания» [7, с. 37].

Именно вышесказанные обстоятельства, на наш взгляд, побудили законодателя прибегнуть к цифровому обозначению степеней положительно характеризующихся осужденных. Однако, законодателем были определены только 3 положительные степени поведения осужденных, соответствующих условиям содержания в пределах одного учреждения (обычные условия, облегченные условия и льготные условия). Другие институты прогрессивной системы, применение которых возможно при

достижении определенной положительной степени поведения осужденных, не нашли своего воплощения в новом законодательстве Казахстана.

Такое деление может дать практическую пользу в том случае, если данная классификация будет закреплена в инструкции по воспитательной работе, а степень исправления будет отражаться в характеристиках осужденных. Разумеется, характеристики осужденным даются периодически либо по мере необходимости (например, в случае представления к условно-досрочному освобождению, помилованию и т. п.). Поэтому в них можно будет в случае нужды вносить необходимые коррективы. Но несомненно, что они окажут помощь во многих случаях оценки степени исправления осужденных.

Следует отметить, что для реализации данного предложения необходимо попытаться связать классификационные группы с уже действующим законодательством. Более того, такой шаг просто необходимо пытаться сделать, поскольку без него сильно затрудняется применение уже действующих институтов прогрессивной системы. Так, в настоящее время у органов правосудия вызывает сложности оценка поведения осужденных при условно-досрочном освобождении. У судей возникает обоснованный, на наш взгляд, вопрос: как оценивать поведение осужденного, не имеющего в течение длительного времени как взысканий, так и поощрений? Этот вопрос связан с установлением законодателем правила о возможности применения институтов прогрессивной системы только при наличии определенного количества поощрений. На наш взгляд, отсутствие в течение длительного времени взысканий у осужденного следует рассматривать его поведение как положительное. Именно данного результата государство стремится достигнуть при реализации уголовно-исполнительной политики.

Авторы, не связывающие определение степени исправления положительно характеризующихся осужденных с реализацией входящих в прогрессивную систему элементов, ограничиваются меньшим числом классификационных групп, следуя закрепленным в законе предпосылкам. В частности, предлагается в основу деления осужденных положить такой традиционный критерий,

как степень отражения позитивных сдвигов в направленности их личности, и различать следующие группы: «осужденных, становящихся на путь исправления», «положительно характеризующихся осужденных» и «не нуждающихся для своего исправления в полном отбывании назначенного судом наказания» [8, с. 16–17]. Полагаем, воспроизведение содержащихся в Уголовно-исполнительном кодексе формулировок не способно внести ясность в систему градации осужденных, связать ее с существующими стимулирующими мерами и обеспечить индивидуализированный подход к каждому осужденному. Поэтому сформулированный нами вариант деления осужденных на группы представляется более предпочтительным.

Разумеется, мы отдаем себе отчет в том, что при предложенной нами более дробной классификации возникают дополнительные сложности в плане определения критериев отнесения осужденных к той или иной группе. Попросту говоря, задача состоит в том, как определить, если так можно выразиться, степень «интенсивности» положительного поведения. Нетрудно заметить, что как в ранее действовавшем, так и в ныне действующем законодательствах, какие-либо объективные критерии при формулировании оснований применения институтов прогрессивной системы не используются. Исключение, пожалуй, составляет лишь одно из условий перевода на облегченные условия содержания. В этом случае говорится об отсутствии взыскания за нарушение установленного порядка отбывания наказания. Такую формулировку можно, на наш взгляд, признать достаточно удачной. Здесь, по крайней мере, есть какая-то ясность. Было нарушение и, соответственно, взыскание за него, – перевод невозможен, и наоборот. Наличие же взыскания – показатель объективно зафиксированный. Это препятствует в определенной мере произвольной оценке поведения осужденного. Но, повторим, это единственное исключение из общего правила. В целом же при определении степени исправления приходится по-прежнему руководствоваться оценочными понятиями.

Так или иначе, определение критериев степени исправления осужденных – задача весьма непростая. Впрочем, она и всегда была непростой. В литературе даже высказывалось предполо-

жение, что в перспективе она будет решаться с помощью более точных, возможно, математических методов [9, с. 87–88]. Но математические методы слишком формальны. Кроме того, на наш взгляд, пока далеко не полностью используются даже привычные юридические критерии.

В качестве примера можно привести закрепление в законодательстве понятий *«злостный нарушитель установленного порядка отбывания наказания»*, *«лицо, систематически нарушающее установленный порядок отбывания наказания»* и *«нарушитель установленного порядка отбывания наказания»*. В данном случае законодатель предпринял попытку выделить объективные критерии степени исправления.

Возникает вопрос, почему бы не попытаться применить подобный подход и к определению степени исправления положительно характеризующихся осужденных? На наш взгляд, было бы вполне разумно соотносить ту или иную степень исправления с соответствующим «набором» поощрений. Вероятно, правда, что здесь не должно, а, возможно, и не может быть, столь жесткой формализации, как при признании злостным нарушителем режима. Однако сама по себе постановка вопроса представляется вполне правомерной.

Учитывая положительный опыт применения институтов прогрессивной системы при исполнении лишения свободы, следует, на наш взгляд, всесторонне изучить вопрос исполнения наказаний, альтернативных ей, по данному процессу. В частности, при исполнении штрафа должны быть созданы 3 условия содержания для осужденного к данному наказанию: строгие условия содержания, обычные условия содержания и облегченные условия содержания. При вступлении приговора в законную силу осужденный помещается в обычные условия содержания, а именно: проживает дома без права покидать административную территорию пробационного контроля без санкции службы пробации с запрещением посещать питейные и увеселительные заведения и т. д. Осужденный может выходить из дома, но не далее 1 километра, если в городе и не далее 500 метров, если в сельской местности. При положительном поведении все ограничения снимаются и осужденный содержится в облегченных

условиях содержания. Перевод осужденного в названные условия предполагает также наступление у последнего права на досрочное снятие пробационного контроля, но не ранее 3 месяцев нахождения на данном этапе. В случае нарушения условий пробационного контроля, осужденный оказывается в строгих условиях содержания, предусматривающих запрет свободного передвижения, за исключением посещения рабочего места и учебного заведения. В обычных условиях осужденный содержится 6 месяцев. В случае положительного поведения он может быть переведен на облегченные условия содержания, но не ранее 3 месяцев с начала отбывания наказания в обычных условиях. Перемещение осужденных из одних условий в другие не должно быть скачкообразно. Вопрос о переводе решает наблюдательная комиссия, созданная при службе пробации. Срок пробационного контроля – 1 год, который может быть продлен еще на 1 год при злостном невыполнении требований службы пробации.

Таким же образом институт прогрессивной системы должен применяться при исполнении других наказаний, альтернативных лишению свободы.

Выводы. Резюмируя все изложенное, нам хотелось бы в заключение сделать некоторые краткие выводы.

Во-первых, представляется, что правильно было бы сформулировать следующее определение прогрессивной системы: *«Прогрессивная система является комплексным межотраслевым институтом уголовного и уголовно-исполнительного права, включающим несколько самостоятельных институтов, в процессе применения которых правовое положение осужденного меняется в зависимости от степени его исправления в сторону либо расширения, либо ограничения, объема его прав».*

Другой важный вывод состоит в том, что в действующем законодательстве с установлением общего правила о различных условиях отбывания наказания в пределах одного исправительного учреждения прогрессивная система приобрела вполне законченный вид и может считаться основой всего карательно-воспитательного воздействия на осужденных.

В-третьих, в настоящее время существует настоятельная потребность в более дробной классификации положительно характеризую-

ющихся осужденных. При этом каждой положительной степени поведения осужденных должны соответствовать определенные условия содержания и институты прогрессивной системы, а именно: при достижении 1-ой положительной степени осужденный содержится в обычных условиях исправительного учреждения (институт изменения условий содержания в пределах одного исправительного учреждения); при 2-ой положительной степени – переводится на облегченные условия содержания; при 3-ей положительной степени – переводится на льготные условия содержания; при достижении 4-ой положительной степени – переводится в учреждение другого вида; при 5-ой положительной степени – применяется институт замены наказания; при 6-ой положительной степени – возможно условно-досрочное освобождение осужденного.

В-четвертых, необходимо освободить суд от функции изменения процесса исполнения наказания, возложив её на наблюдательные комиссии, созданные при исправительном учреждении. Суд будет только назначать вид наказания, а исполнение решения суда должно быть возложено на Комитет уголовно-исполнительной системы и наблюдательную комиссию. В этом случае комиссия коллегиально решает вопрос о применении всех институтов прогрессивной системы, вплоть до института условно-досрочного освобождения.

В-пятых, назначение и исполнение probation также решается наблюдательной комиссией.

Список использованных источников

1. Наташев А. Е. Неприемлемость «прогрессивной системы» отбывания лишения свободы. *Проблемы развития советского исправительно-трудового законодательства*. Саратов, 1961. С. 245–251.
2. Наташев А. Е. Основные вопросы кодификации исправительно-трудового законодательства. *Ученые записки Всесоюзного института юридических наук*. Москва, 1962. № 14. С. 204–209.
3. Наташев А. Е., Стручков Н. А. Основы теории исправительно-трудового права. Москва: Юрид. лит., 1967. 191 с.
4. О probation: Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 г. № 38-VI (с изменениями от 27.12.2019 г.). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36232217 (дата обращения: 12.03.2020).
5. Аванесов Г. А. Прогрессивная система отбывания лишения свободы / под ред. Н. А. Стручкова; МООП СССР, Всесоюзный научно-

исследовательский институт охраны общественного порядка. Москва, 1970. 87 с.

6. Астемиров З. А. О сущности и критериях исправления осужденных. *Вопросы исправления и перевоспитания заключенных*. Ростов-на-Дону, 1966. С. 20–26.

7. Михлин А. С. Дискуссионные вопросы замены неотбытой части наказания более мягким. *Проблемы освобождения осужденных от отбывания наказания*: сб. науч. тр. / ВНИИ МВД СССР; под ред. Н. А. Стручкова. Москва, 1983. № 67. С. 30–35.

8. Чукмаитов Д. С. Теоретические основы системы исполнения наказаний по законодательству Республики Казахстан: монография. Алматы: Баспа, 1999. 342 с.

9. Бажанов О. И. Прогрессивная система исполнения наказания. Минск: Наука и техника, 1981. 167 с.

Skakov A. B.,

Doctor of Sciences (Law), Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Karaganda, the Republic of Kazakhstan
ORCID: 0000-0003-4199-5473

PROGRESSIVE SYSTEM OF EXECUTION OF DETENTION OF FREEDOM AND PROSPECTS OF ITS APPLICATION IN KAZAKHSTAN

The article formulates the author's definition of the progressive system: "The progressive system is a complex intersectoral institution of criminal and criminal and executive law, including several independent institutions, in the process of applying which the legal status of the convict changes depending on the degree of its correction in the direction of either expansion or restriction of the volume of his rights".

It is noted that in the current legislation, with the establishment of a general rule on various conditions for serving a sentence within one correctional institution, the progressive system has acquired a completely finished form and can be considered the basis of all punitive and educational impact on convicts.

The need for a more detailed classification of positively characterized convicts has been also actualized. In this case, each positive degree of behavior of convicts must correspond to certain conditions of detention and institutions of the progressive system, namely: upon reaching the 1st positive degree, the convict is kept in the usual conditions of a correctional institution (the institution of changing conditions of detention within one correctional institution); at the 2nd positive degree – transferred to lighter conditions of detention; at the 3rd positive degree – transferred to preferential conditions of detention; upon reaching the 4th positive degree – transferred to an institution of another type; at the 5th positive degree –

institution of replacement of punishment is applied; at the 6th positive degree – parole of the convicted person is possible.

A proposal regarding the release of the court from the function of changing the process of executing the sentence has been formulated, in order to entrust it to the supervisory commissions created at the correctional institution. The court will only appoint the type of punishment, and the execution of the court's decision should be entrusted to the Committee of the Penitentiary System and the Supervisory Commission. In this case, the commission collectively decides on the application of all the institutions of the progressive system, up to the institution of parole.

The necessity of further improvement of legal regulation of the process of execution of punishments, alternative to imprisonment, according to the progressive system is substantiated.

Key words: *criminal policy, humanization, deprivation of liberty, punishments alternative to imprisonment, progressive system of execution of imprisonment, conditions of detention, behavior of convicts.*

References

1. Natashev, A. E. (1961), "Inadmissibility of the "progressive system" of serving sentences", *Problems of the development of Soviet corrective labor legislation*, pp. 245–251.

2. Natashev, A. E. (1962), "Main issues of codification of corrective labor legislation", *Scientific notes of the All-Union Institute of Legal Sciences*, № 14, pp. 204–209.

3. Natashev, A. E., Struchkov, N. A. (1967), *Foundations of the theory of corrective labor law*, Legal literature, Moscow.

4. The Republic of Kazakhstan (2016), *On probation: Law of the Republic of Kazakhstan*, available at: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36232217 (accessed 12.03.2020).

5. Avanesov, H. A. (1970), *Progressive system of serving imprisonment*, All-Union Research Institute for the Protection of Public Order, Moscow.

6. Astemirov, Z. A. (1966), "On the essence and criteria for the correction of convicts", *Issues of correction and re-education of prisoners*, pp. 20–26.

7. Mikhlin, A. S. (1983), "Discussion issues of replacing the unserved part of the sentence with a softer one", *Problems of releasing convicts from serving their sentences*, № 67, pp. 30–35.

8. Chukmaitov, D. S. (1999), *Theoretical foundations of the penitentiary system under the legislation of the Republic of Kazakhstan*, Baspa, Almaty.

9. Bazhanov, O. I. (1981), *Progressive system of punishment execution*, Science and technology, Minsk.

III. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.063

Пузирьов М. С.,

доктор юридичних наук, начальник відділу
наукової діяльності та міжнародного співробітництва,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7814-9476;

Пармінський В. В.,

старший викладач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та криминології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5314-7848;

Адаменко Є. В.,

слухачка 351-ої навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ШВЕДСЬКОЇ СЛУЖБИ ТЮРЕМ І ПРОБАЦІЇ

Статтю присвячено аналізу змісту етичних норм, що покладені в основу діяльності Шведської служби тюрем і пробації. Основним її завданням є піклування про ув'язнених та забезпечення дотримання санкцій, які, крім загальних значень, встановлюють найбільш конкретні вимоги для менеджерів і співробітників як у тюрмах, так і в умовах пробації. Ці вимоги засновані на моральних цінностях, які найбільш повно характеризують роботу Служби.

Своїми діями адміністрація сприяє зниженню ризику рецидиву і тим самим збільшує рівень безпеки в тюрмі та суспільстві. Ці дії в кінцевому підсумку засновані на фундаментальних цінностях, які застосовуються для всього державного управління Швеції.

Ключові слова: клієнт, особистість, професіоналізм, знання, моральні цінності, правова визначеність, передбачуваність.

Постановка проблеми. Будь-яка професія виконує певну соціальну функцію, де всі її представники мають своє специфічне середовище спілкування, що накладає свій відбиток на людей, незалежно від їх бажання та досвіду.

Професійна етика – це кодекс правил, що визначає поведінку спеціаліста у службовій обстановці, норм, які відповідають наявним законам та відомчим нормативним документам, професійним знанням, стосункам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов'язків. Завдання професійної етики полягає в тому, щоб вивчити складний процес віддзеркалення професійних стосунків у моральній свідомості, у морально-професійних нормах, провести чітку межу між морально-професійними явищами та явищами професійної майстерності, вивчити суспільні завдання, цілі професії і їх значущість у соціальному прогресі, саме цим сприяючи їх успішному виконанню [1, с. 531].

Як зазначає О. Левицька, «професійна етика персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України – це кодекс правил, що визначає поведінку співробітників у службовій та позаслужбовій обстановці, норм, які відповідають наявним законам та відомчим нормативним документам, професійним знанням, стосункам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов'язків. Завданням професійної етики персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України є вивчення складного процесу віддзеркалення професійних стосунків у моральній свідомості працівників ДКВС України, у морально-професійних нормах» [2, с. 5].

У зв'язку з вищевикладеним виникає необхідність у вивченні та аналізі зарубіжного досвіду формування норм і принципів професійної етики, зокрема досвіду країн Європейського Союзу, що представляє не тільки науковий, а і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему залучення етичних засад у діяльність тюремного персоналу в різні історичні періоди досліджували видатні зарубіжні та вітчизняні тюремознавці, зокрема: британський юрист, філантроп Джон Говард; італійський філософ, теоретик кримінального права Чезаре Беккарія; лікар, письменник, член Московського тюремного комітету, головний лікар московських тюрем Федір Гааз; український пенітенціарний педагог і письменник Антон Макаренко; заслужений професор Лондонського університету, директор Міжнародного центру тюремних досліджень, радник Верховно-

го комісара ООН з прав людини Ендрю Коїл; заслужений юрист України, засновник і перший президент Українського фонду сприяння пенітенціарним реформам ім. Джона Говарда Георгій Радов; український учений у галузі корекційної педагогіки, юридичної та спеціальної психології, доктор педагогічних наук, професор, заслужений юрист України, дійсний член Національної Академії педагогічних наук України Віктор Синьов та інші.

Формулювання мети. Метою статті є аналіз змісту Кодексу етики Шведської служби тюрем і пробації, встановлення його відповідності модельному Європейському кодексу етики для співробітників пенітенціарних установ та визначення можливості його залучення як моделі для створення оновленого варіанту Кодексу етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Виклад основного матеріалу. Кодекс етики Шведської служби тюрем і пробації заснований на чинних внутрішніх керівних документах і допомагає співробітникам застосовувати актуальні цінності на практиці [3].

Для того, щоб серед співробітників була створена нормальна робоча атмосфера, щоб у клієнтів Служби була найкраща можливість проявити себе, і з тим, щоб співробітники зберігали довіру до своєї влади, підкреслюється необхідність для кожного співробітника Шведської служби тюрем і пробації знати кодекс етики і виконувати його приписи. Кожен із співробітників зобов'язаний доповідати, коли хтось порушує кодекс етики.

Цінності Шведської служби тюрем і пробації є керівництвом для роботи і ставлення до клієнтів, родичів, колег і всіх інших, з ким співробітники зустрічаються під час виконання посадових обов'язків. Ці цінності складаються із загальнодержавних цінностей і цінностей Шведської служби тюрем і пробації.

Загальнодержавні цінності є спільними для будь-якої державної діяльності і знайшли своє вираження у шести принципах, заснованих на вимогах національних законів і постанов:

1) демократія – головний принцип, який говорить, що вся публічна влада виходить від народу; це означає, що в кінцевому підсумку клієнти Служби є громадянами Швеції;

2) законність – публічна влада здійснюється відповідно до закону;

3) об'єктивність – необхідно дотримуватися неупередженості та рівності всіх перед законом;

4) вільне формування думки;

5) рівна повага до цінностей, свободи і гідності – публічна влада повинна здійснюватися з повагою до свободи і гідності особи та розумінням рівної цінності всіх;

6) ефективність і сервіс – ефективність і управління ресурсами повинні поєднуватися з сервісом і доступністю.

Грунтуючись на державних цінностях, Шведська служба тюрем і пробації виділяє низку власних цінностей, які особливо важливі для її діяльності, зокрема:

– бути поруч з клієнтом – бути поруч, але не в приватному розумінні;

– професіоналізм – чітко визначати необхідні знання та цінності для кожного клієнта;

– юридична достовірність – бути справедливими і передбачуваними;

– надійність – забезпечувати соціальний захист і безпеку клієнта.

Шведська служба тюрем і пробації вважає за необхідне поважати рівну цінність кожного клієнта на основі професійного підходу. Служба визнає рівну цінність і права всіх людей у тому сенсі, як вони викладені у Загальній декларації прав людини ООН [4].

Шведська служба тюрем і пробації не сприймає дискримінацію за ознакою статі, трансгендерної ідентичності або вираження, етнічної належності, релігії або інших переконань, інвалідності, сексуальної орієнтації або віку. Діяльність Шведської служби тюрем і пробації повинна сприяти досягненню мети, що полягає в тому, щоб у чоловіків та жінок були однакові можливості формувати суспільство і своє власне життя. Всі потреби й інтереси жінок та чоловіків повинні бути захищені і прийняті до уваги, а зусилля для цього повинні бути рівними.

Шведська служба тюрем і пробації не терпить жодних утисків або жорстокого поводження та діє і шанобливо ставиться до

колег, клієнтів, родичів та інших зацікавлених сторін. Усі співробітники, клієнти та інші особи, які перебувають в установах Шведської служби тюрем і пробації, мають право на безпеку та безпечне середовище. Однак залежно від певної діяльності в межах Служби можуть мати місце насильство або загроза насильства. Завжди дотримуючись правил техніки безпеки, співробітники Шведської служби тюрем і пробації можуть допомогти виявити і, наскільки це можливо, запобігти ризикам можливих загроз насильства або ситуаціям, пов'язаних з ним. Співробітники зобов'язані повідомляти про всі форми загроз або насильства.

Безпечний і професійний спосіб роботи також включає в себе той факт, що співробітники інформовані про те, як обробляється інформація, і дотримуються чинних правил у галузі інформаційної безпеки.

Вони також повинні використовувати безпечні транспортні засоби, виявляти розумність у дорожньому русі та поводити себе безпечно в повсякденному житті.

Шведська служба тюрем і пробації дотримується нульової терпимості щодо присутності алкоголю і наркотиків на робочих місцях. Співробітники також повинні обмежувати пропозицію алкоголю у зв'язку з представницькою діяльністю.

Під час службових поїздок за кордон відправною точкою для власної поведінки співробітників є те, що за кордоном слід також дотримуватися національних законів, політики та етичних правил, наприклад, щодо хабарів і придбання сексуальних послуг.

У Шведській службі тюрем і пробації не сприймаються жодні форми домагань, погроз, вандалізму, насильства і корупції, спрямовані на здійснення впливу на співробітників під час виконання ними своїх обов'язків. Про спроби подібних дій необхідно завжди повідомляти керівництву або представникам компетентних органів.

Як державні службовці, співробітники несуть особливу відповідальність перед громадянами за просування культури, що протидіє корупції. Це означає:

- співробітники уникають ситуацій, коли вони як державні службовці, є або можуть сприйматися у своїй діяльності упережженими;

– у співробітників немає підробітку (обов'язків або завдань на додаток до посади у Шведській службі тюрем і пробації), які ставлять довіру суспільства до Шведської служби тюрем і пробації під загрозу або які впливають на здатність співробітників виконувати свою роботу;

– співробітники ніколи не отримують і не можуть звертатися за подарунками або іншими пільгами, які можуть вплинути або можуть бути сприйняті як такі, що впливають на об'єктивність і неупередженість Шведської служби тюрем і пробації;

– як представники Шведської служби тюрем і пробації, співробітники можуть брати участь у різних заходах (семінарах, зустрічах тощо) тільки в тому випадку, якщо їх зміст явно пов'язаний з роботою, а вартість можливої частини, пов'язаної з розвагами, є невисокою;

– вартість проїзду і проживання у службових справах завжди оплачує Шведська служба тюрем і пробації.

Іноді буває складно відмовитися від подарунка, наприклад під час відвідування заходу або перебування за кордоном. Якщо подарунок приймається в такому контексті, його слід розглядати як подарунок Шведській службі тюрем і пробації та поміщати до приміщень Служби. При найменшому сумніві, чи можна прийняти подарунок, обід або запрошення, співробітники повинні отримати дозвіл безпосереднього начальника або відмовитись.

Діяльність Шведської служби тюрем і пробації фінансується за рахунок грошей платників податків, і важливо, щоб ці гроші використовувалися ефективно та в правильних цілях. Майно Шведської служби тюрем і пробації не можна використовувати в особистих цілях. Приміщення та інструменти не можна використовувати для зберігання або ремонту предметів приватної власності.

Інформаційні ресурси Шведської служби тюрем і пробації (ПК, мобільні телефони, планшети тощо) можуть в обмеженому обсязі використовуватися в особистих цілях, якщо це не впливає на порядок і безпеку або іншим чином не завдає шкоди Шведській службі тюрем і пробації. Ресурси Служби не можна використовувати для перегляду або поширення матеріалів, які можуть

бути образливими або сприйматися як образливі, наприклад порнографічних матеріалів.

Пільги у вигляді бонусів чи іншої еквівалентної вартості, отримані в результаті поїздки або замовлення поїздки, оплачуваної Шведською службою тюрем і пробації, належать владі і не можуть використовуватися в особистих цілях.

Право на доступ до публічних документів Шведської служби тюрем і пробації – це вираз принципу відкритості. Мета полягає в тому, щоб за громадською діяльністю Служби можна було стежити і досліджувати її ззовні. Водночас, дотримуючись правил публічного доступу, співробітники зобов'язані застосовувати положення про таємність, які обмежують право доступу до публічних документів. Конфіденційність необхідна для захисту особистості від дій, якими може бути завдано збитків у результаті поширення інформації. Наприклад, інформація про клієнтів, яка не потрібна співробітникам для виконання роботи, не повинна ними свідомо розшукуватися, і вони не повинні брати участь у таких пошуках для третіх осіб. Той факт, що співробітники правильно обробляють конфіденційну інформацію, має велике значення для довіри до Шведської служби тюрем і пробації, і тому представники Уряду Швеції регулярно перевіряють, як співробітники отримують і користуються інформацією в системі управління. У разі сумнівів щодо того, що стосується публічності, конфіденційності та оброблення персональних даних, співробітники повинні звернутися до безпосереднього керівника.

Свобода вираження поглядів – це конституційне право, яке надає співробітникам можливість вільно висловлювати свою думку усно, письмово, за допомогою зображень або будь-яким іншим способом. Шведська служба тюрем і пробації намагається бути відкритим і доступним органом, тому, розповідаючи про свою роботу, співробітники Служби можуть і повинні сприяти поглибленню знань та підвищенню інтересу до їх діяльності, однак, виступаючи публічно, повинні чітко висловлювати свої думки. Від імені Шведської служби тюрем і пробації може виступати співробітник, який або відповідає за поточне питання або діяльність, або володіє конкретним досвідом у цьому питанні, або призначений офіційним представником.

Постачальники Шведської служби тюрем і пробації повинні відповідати особливим вимогам у галузі охорони навколишнього середовища, прав людини, робочого середовища і ділової етики. Шведська служба тюрем і пробації працює над мінімізацією наслідків негативного впливу на навколишнє середовище за рахунок: зменшення споживання енергії; зменшення кількості відходів; зниження негативного впливу транспорту на навколишнє середовище і природу; збільшення частки органічних продуктів і зменшення кількості продуктів, що викидаються; виконання екологічних вимог для поставок і закупівель; навчання співробітників і клієнтів засобам охорони навколишнього середовища [3].

Таким чином, як підкреслює генеральний директор Шведської служби тюрем і пробації Нільс Оберг, Кодекс етики сам по собі не містить нічого нового. У ньому йдеться про втілення державних цінностей у практичну діяльність – як повинні діяти і ставитися один до одного клієнти, родичі, співробітники та інші зацікавлені особи. Кодекс повинен слугувати підтримкою в діяльності, але також надихати на обговорення проблем і пошук рішень. Підкреслюючи та обговорюючи етичні дилеми в повсякденному житті шведської тюрми, на думку Нільса Оберга, співробітники згодом зміцнюють спільні цінності і водночас розвивають робочі взаємини до того рівня, якими його хоче бачити держава [5].

Висновки. Отже, на відміну від Кодексу етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України [6], який, на думку І. С. Яковець та К. А. Автухова, не став «критерієм оцінки якості і професійної компетентності, відповідності службової поведінки, а також не забезпечив інформування суспільства про стандарти поведіння, яким має відповідати персонал» [7, с. 220], положення Кодексу етики Шведської служби тюрем і пробації базуються на етичних принципах, викладених у тексті модельного Європейського кодексу етики для співробітників пенітенціарних установ, є зрозумілими для всіх категорій персоналу та громадськості, встановлюють основні вимоги, яким повинен відповідати персонал Шведської служби тюрем і пробації, передбачають основні етичні проблеми діяль-

ності Служби та шляхи їх усунення. Таким чином, окремі положення Кодексу етики Шведської служби тюрем і пробації можуть бути залученими як модельні статті для оновленого варіанту Кодексу етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Список використаних джерел

1. Левицька О. Професійна етика: Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

2. Професійна етика персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: навч. посіб. / уклад. І. В. Дорошенко; Білоцерківський центр підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України. Біла Церква, 2019. 73 с.

3. Kriminalvårdens etiska KOD. URL: https://www.kriminalvarden.se/globalassets/om_oss/kriminalvardens-etiska-kod1.pdf (дата звернення: 17.04.2020).

4. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 17.04.2020).

5. Värdegrund i praktiken. URL: https://www.kriminalvarden.se/globalassets/om_oss/kriminalvardens-etiska-kod1.pdf (дата звернення: 17.04.2020).

6. Про затвердження Кодексу професійної етики персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 14.04.2017 № 1272/5.

7. Яковець І. С., Автухов К. А. Регулювання етичної поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: окремі питання. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 216–223.

Puzyrov M. S.,

Doctor of Sciences (Law), Head of the Department of Scientific Activity and International cooperation, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7814-9476;

Parminskyi V. V.,

Senior lecturer of the Department of Criminal, Criminal and Executive Law and Criminology, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5314-7848;

AdamenkoYe. V.,

Officer of the 351-st academic group,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

ETHICAL PRINCIPLES OF THE SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE ACTIVITY

The article addresses to the analysis of the content of ethical norms that underlie the activities of the Swedish Prison and Probation Service. The content of the Code of Ethics of the Swedish Prison and Probation Service is analyzed and also its compliance with the model European Code of Ethics for prison personnel is established and the possibility of its involvement as a model for creating an updated version of the Code of Ethics and Service Conduct of the State Penitentiary Service of Ukraine is determined.

The main task of the Swedish Prison and Probation Service is taking care of prisoners and enforcing sanctions, which, in addition to general values, set the most specific requirements for managers and personnel in both prisons and probation. These requirements are based on the moral values that most fully characterize the work of the Service.

It is noted that the penitentiary administration's actions help in reducing the risk of recidivism and thus increase the level of security in prisons and in the community. The necessary actions are based on fundamental values that apply to the entire Swedish government.

The Swedish Prison and Probation Service is a government agency responsible for prisons, correctional facilities and probation. Their mission is to work with the police, prosecutors and courts to reduce crime and increase human security. The Swedish Prison and Probation Service is accountable to the government and is the responsibility of the Ministry of Justice.

In its daily activities, the Swedish Prison and Probation Service work to persuade its clients not to commit new crimes. Its personnel guarantee humane treatment of clients, as well as honesty towards them and their legal security. Any client serving a sentence must do so safely and must not be able to commit a crime while registered with the Swedish Prison and Probation Service.

It has been established that one of the ways to increase safety in the community is to reduce the recurrence rate. To this end, the Swedish Prison and Probation Service conducts motivational interviews, implements treatment and employment programs, and provides clients with the opportunity to attend school. The management of the Service is convinced that convicts and probation clients should be better prepared so that they can live without crimes and drugs when they are released from a closed institution (prison) or from the probation service.

Key words: *client, personality, professionalism, knowledge, moral values, legal certainty, predictability.*

References

1. Levitskaya, A. (2002), *Professional Ethics: Philosophical Encyclopedic Dictionary*, Institute of Philosophy named after Grigory Skovoroda of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev.

2. Doroshenko I. (2019), *Professional ethics of personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine*, Bila Tserkva Center for Advanced Training of Personnel of the SPS of Ukraine, Bila Tserkva.

3. *Kriminalvårdens etiska KOD* (2020), available at: https://www.kriminalvardens.se/globalassets/om_oss/kriminalvardens-etiska-kod1.pdf (accessed 17 April 2020).

4. United Nations (1948), *Universal Declaration of Human Rights*, UN General Assembly Resolution, New York, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (accessed 17 April 2020).

5. *Värdegrund i praktiken* (2020), available at: https://www.kriminalvardens.se/globalassets/om_oss/kriminalvardens-etiska-kod1.pdf (accessed 17 April 2020).

6. Ukraine (2017), *On Approval of the Code of Professional Ethics of the Personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine: Order*, Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv.

7. Yakovets, I. S. and Avtukhov, K. A. (2016), “Regulation of ethical behavior of personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine: selected issues”, *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, Vol. 1 (12), pp. 216–223.

IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 347.53

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.074

Курилiна О. В.,

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник наукового відділу досліджень та впровадження інноваційних технологій наукового центру проблем виховання доброчесності і запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8813-4243;

Зотова І. Г.,

заступник начальника наукового центру проблем виховання доброчесності і запобігання корупції у секторі безпеки та оборони – начальник відділу досліджень та впровадження інноваційних технологій наукового центру проблем виховання доброчесності і запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ, Україна;

Калітнік М. С.,

науковий співробітник наукового відділу досліджень та впровадження інноваційних технологій наукового центру проблем виховання доброчесності і запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ, Україна

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Метою статті є дослідження поняття та правової природи відшкодування шкоди як інструменту застосування цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних правопорушень у секторі безпеки та оборони. За результатами проведеного аналізу норм антикорупційного законодавства України виокремлено особливості притягнення державного службовця, військової службової особи, іншої особи, що виконує публічні функції, до цивільно-правової відповідальності за корупційні правопорушення, що вирішується у

судовому порядку, а також застосування відшкодування шкоди, моральної компенсації та інших засобів цивільно-правового впливу як найбільш ефективного шляху подолання наслідків виявів корупції у секторі безпеки та оборони.

Ключові слова: *сектор безпеки та оборони; цивільно-правова відповідальність; корупційні правопорушення; правопорушення, пов'язані з корупцією у секторі безпеки та оборони; відшкодування шкоди; моральне відшкодування.*

Постановка проблеми. На сьогодні основною проблемою є подолання корупції в секторі безпеки та оборони України, оскільки вона значною мірою шкодить національним інтересам держави. Цивільно-правовий аспект корупції в секторі безпеки та оборони опрацьований не до кінця. Відшкодування збитків є лише одним із цивільних наслідків корупції. Нині практично немає судової практики щодо застосування цивільно-правової відповідальності.

Основна частина наукових публікацій щодо дослідження виявів корупції та відповідальності за корупційні правопорушення присвячена вдосконаленню адміністративного та кримінального законодавства, де правова сторона корупції висвітлюється стосовно відносин у сфері державного управління. Отримання компенсації щодо виявів корупції вказує, що існують певні проблеми із застосуванням цивільно-правових наслідків як негативного явища. І це потребує більш детального вивчення цих питань та внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства стосовно шкоди, заподіяної корупцією та корупційними правопорушеннями [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана нами проблематика започаткована в роботах таких учених, як: І.Я. Богданова, С.І. Братков, Б.В. Волженкін, В.Д. Гвоздецький, В.С. Гопанчук, Т.С. Ківалова, М.А. Краснова, О.О. Лов'як, М.І. Мельник, С.С. Ніжинський, А.І. Редька, М.І. Хавронюк. Водночас загальним питанням цивільно-правової відповідальності, а також окремим її аспектам приділяли увагу М.М. Агарков, І.А. Бірюков, С.М. Братусь, А.С. Довгерт, Ю.О. Заїка, О.С. Йоффе, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, С.І. Шимон та інші.

Але наукові дослідження, проведені вищезазначеними вченими, досі не приділяють належної уваги аналізу цивільно-правових наслідків корупційних явищ, особливо щодо органів державної влади, які відповідають за захист національних інте-

ресів від зовнішніх і внутрішніх загроз. У цьому напрямку результати наукових досліджень звернули увагу на «відсутність чіткості у правовідносинах щодо відшкодування шкоди, заподіяної корупцією та іншими корупційними правопорушеннями» [1]. Вони порушили такі питання, як відсутність у Цивільному кодексі (ЦК) України норми, яка б регулювала особливості відшкодування збитків за цей вид правопорушення. Також, як пропозиція від них, було доповнити ЦК України спеціальною статтею про відповідальність за шкоду, заподіяну корупційними правопорушеннями [1].

Формулювання мети. Метою статті є дослідження поняття та правової природи відшкодування шкоди як інструменту застосування цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних правопорушень у секторі безпеки та оборони.

Виклад основного матеріалу. Національне антикорупційне законодавство приділяє пильну увагу використанню превентивних засобів запобігання корупції в суспільному житті. Сам факт недотримання таких заходів є правопорушенням, яке тягне за собою відповідальність особи.

Частиною 1 ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» [2] передбачено, що за вчинення корупції чи корупційних правопорушень особи, зазначені у ч. 1 ст. 3 цього Закону, притягуються до адміністративної, цивільної та дисциплінарної відповідальності у встановленому законодавством порядку.

У свою чергу, військовослужбовці притягуються до юридичної відповідальності, яка встановлена для громадян України, на загальних підставах [3].

Усі види юридичної відповідальності можуть застосовуватися у зв'язку із вчиненням корупційних чи пов'язаних з корупцією правопорушень. І тому, природно, виникає питання про можливість поєднання міжгалузевих санкцій під час визначення відповідальності.

Закон України «Про запобігання корупції» передбачає два види правопорушень: корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення. Корупція та пов'язані з корупцією діяння є правопорушеннями у сфері публічно-правового регулювання суспільних відносин.

Корупційне правопорушення визначено зазначеним Законом як діяння, яке містить ознаки корупції, вчинені особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яку закон встановлює кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [2].

Обидва види правопорушень визначені у відповідних положеннях Кримінального кодексу України та Кодексу про адміністративні правопорушення України. Ці законодавчі акти вичерпують перелік дій щодо корупції. Поза цими законодавчими актами не існує видів корупційних правопорушень, які становили б суто цивільний делікт або дисциплінарне правопорушення корупційного характеру.

Під відповідальністю у цивільному праві розуміють обов'язок особи нести передбачені нормами права негативні наслідки за вчинення правопорушення.

Іоффе О.С. під цивільно-правовою відповідальністю розумів насамперед санкцію за правопорушення, наслідок, встановлений у законі на випадок його порушення [4].

У свою чергу, Т.В. Ківалова вважає, що цивільно-правова відповідальність – це відповідальність правопорушника перед потерпілим, а не перед державою чи органами державної влади [5].

Стаття 1166 ЦК України встановлює загальні підстави відповідальності за майнову шкоду, завдану неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам або юридичній особі. Така шкода відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала [6].

Також ст. 22 ЦК України встановлює право особи, якій завдано шкоди в результаті порушення її цивільних прав, на її відшкодування.

Водночас у ст. 22 ЦК України зазначено, що збитками є:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусять зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [6].

Як показує міжнародний досвід, боротьба з корупцією ведеться на підставі чіткої правової регламентації діяльності дер-

жавних органів, служб і осіб, уповноважених на виконання функцій держави, забезпечення гарантій прав та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Одним із вагомих міжнародних документів щодо запобігання корупції є Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [7], яка ратифікована Україною, і, відповідно, норми якої імплементаються в національне законодавство. Зокрема, ст. 4 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією зазначає, що кожна держава передбачає у своєму внутрішньому законодавстві такі умови компенсації заподіяної шкоди:

а) вчинення відповідачем особисто або з його дозволу корупційної дії чи невжиття ним розумних заходів для запобігання вчиненню корупційної дії;

б) заподіяння шкоди позивачу; та

в) наявність причинного зв'язку між корупційною дією та заподіяною шкодою [7].

Також має встановлюватися відповідальність держави, як-от для осіб, яким військові службові особи під час виконання своїх службових обов'язків заподіяли шкоду корупційними діями, належні процедури отримання компенсації від держави чи, у випадку недержавних установ, від керівних органів таких установ (ст. 5 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією) [7].

Контроль за виконанням Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією здійснює Група держав проти корупції (GRECO).

Відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», глави 9 Кодексу законів про працю України, зазначено про гарантії накладення матеріальної відповідальності на працівників за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації. Це ж положення існувало і для державних службовців (ч. 3 ст. 4 Закону України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. №4050-III).

У Законі України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII (нова редакція) відносили матеріальної відповідальності державних службовців отримали спеціальне правове регулювання у главі 3 розділу 8 Закону.

Відповідно до ч. 4 ст. 81 цього Закону під час визначення розміру компенсації слід враховувати стан державного службо-

вця, співвідношення розміру шкоди, заподіяної його зарплаті, ризик заподіяння шкоди, досвід державної служби, що підтверджується наказом про призначення державного службовця, а також інші обставини, за яких повна компенсація державного службовця за заподіяну шкоду буде виправданою [8].

Таким чином, законодавець виходить з необхідності повної компенсації збитку і визначає підстави для зменшення цієї суми під впливом певних факторів. Важливою юридичною гарантією статусу державного службовця є фінансова відповідальність лише за умисні дії (ч. 3 ст. 80 Закону України «Про державну службу»).

Водночас ч. 2 ст. 68 Закону України «Про запобігання корупції» обмежує типи невідновлювальних пошкоджень у регресу і визначає, що відшкодовується сума компенсації, пов'язана з трудовими відносинами та негрошові збитки не відшкодовується [2].

У ст. 56 Конституції України закріплене право громадян на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб (у тому числі і військових службових осіб) під час здійснення ними своїх повноважень.

Право на відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними діями органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, виникає у випадках, передбачених законом [9].

Шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок постановлення судом незаконного рішення в цивільній справі, відшкодовується державою в повному обсязі в разі встановлення в діях судді (суддів), які вплинули на постановлення незаконного рішення, складу злочину за обвинувальним вирокком суду, що набрав законної сили.

Шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок іншої незаконної дії або бездіяльності чи незаконного рішення органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується на загальних підставах. Порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здій-

снює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду, встановлюється законом [9].

Висновки. Таким чином, аналіз чинного законодавства свідчить про те, що у судовій практиці щодо корупційних діянь основний розгляд справ та всі судові рішення ґрунтувалися на висновках, пов'язаних з адміністративною чи кримінальною відповідальністю за корупційні правопорушення, а у цивільних справах положення про відшкодування шкоди, заподіяної корупцією та корупційними правопорушеннями у сфері безпеки та оборони держави, потребують подальшого доопрацювання.

Список використаних джерел

1. Alekseyenko I., Stasiuk O. Issues of legal regulation of the application of civil liability for damages caused by corruption. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2019. Special Issue № 1, pp. 134–146.

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056.

3. Попова С. М., Остапенко І. О. Особливості юридичної відповідальності військових службових осіб гарнізону. *Право.ua*. 2015. № 3. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4621/Osoblyvosti%20yurydychnoi%20vidpovidalnosti%20viiskovykh%20sluzhbovykh%20osib%20harnizonu_Popova_Ostapenko_2015.pdf?sequence=1 (дата звернення: 25.02.2020).

4. Иоффе О. С. Избранные труды: в 4 т. Т. 1. Санкт-Петербург: [б. и.], 2003. 572 с.

5. Ківалова Т. В. Цивільно-правова недоговорна відповідальність як вид юридичної відповідальності. *Про українське право. Правова відповідальність. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка* / за ред. І. А. Безклубого. Київ, 2010. Час. У. С. 207–216.

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

7. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102 (дата звернення: 25.02.2020).

8. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

9. Гопанчук В. С., Ніжинський С. С. Проблеми визначення порядку цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану корупційними діями. *Наше право*. 2013. № 7. С. 181–183.

Kurylina O. V.,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Senior Scientific Researcher of the Scientific Department of Research and Implementation of Innovative Technologies of Scientific Center of the Problems of Integrity Upbringing and prevention of Corruption in Security and Defense Sector Preventing, National Defense University of Ukraine "Ivan Chernyakhovsky", Kyiv, Ukraine;

Zotova I. H.,

Deputy Chief of Scientific Center of the Problems of Integrity Upbringing and prevention of Corruption in Security and Defense Sector Preventing – Head of the Department of Research and Implementation of Innovative Technologies of Scientific Center of the Problems of Integrity Upbringing and prevention of Corruption in Security and Defense Sector Preventing, National Defense University of Ukraine "Ivan Chernyakhovsky", Kyiv, Ukraine;

Kalitnik M. S.,

Scientific Researcher of the Scientific Department of Research and Implementation of Innovative Technologies of Scientific Center of the Problems of Integrity Upbringing and prevention of Corruption in Security and Defense Sector Preventing, National Defense University of Ukraine "Ivan Chernyakhovsky", Kyiv, Ukraine

COMPENSATION OF DAMAGE AS A TOOL FOR APPLYING CIVIL LIABILITY FOR CORRUPTION OFFENSES IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR

The purpose of the article is to study the concept and legal nature of damages as a tool for civil liability for corruption offenses in the security and defense sector. The peculiarities of civil liability prosecution for violations of corruption in the security and defense sector are presented, the analysis is also carried out considering domestic anti-corruption legislation.

In the process of problem analysis, the methods of scientific cognition were used as philosophical (general scientific) and special scientific one. Among the most important in the general scientific methods should be called dialectical and systemic ones. The use of the structural-functional method allowed to consider the types of obligations for damage compensation, to clarify their features and functional purpose. The comparative legal method is used in the analysis of a number of aspects of the problem.

It is noted that today facing the growing threats of a military nature, acts of corruption cause significant damage, especially in the security and defense sector, and in such circumstances the state is responsible for protecting citizens who suffer property losses and need to protect their rights. Legislation on the prevention of corruption has changed significantly in recent years and there is a case law on the application of its provisions.

According to the results of the analysis of the anti-corruption legislation of Ukraine, the authors pointed out the peculiarities of a civil servant prosecution, military official, other person performing public functions to civil liability for corruption offenses, which is resolved in court, as well as the damages compensation, moral compensation and other means of civil influence, as the most effective way to overcome the effects of corruption in the security and defense sector. It was found that in the case law on corruption acts the main consideration of cases and all court decisions were based on conclusions related to administrative or criminal liability for corruption offenses, and in civil cases, the provision on damage compensation caused by corruption and corruption offenses regarding the security and defense of the state, need further reformation.

Key words: security and defense sector; civil liability; corruption offenses; offenses related to corruption in the security and defense sector; damage compensation; moral compensation.

References

1. Alekseyenko, I. and Stasiuk, O. (2019), "Issues of legal regulation of the application of civil liability for damages caused by corruption", *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, Special Issue № 1, pp. 134–146.
2. Ukraine (2014), *On Prevention of Corruption: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Popova, S. M. and Ostapenko, I. O. (2015), "Features of legal responsibility of military officials of the garrison", *Pravo.ua*, № 3, available at: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4621/Osoblyvosti%20yurydychnoi%20vidpovidalnosti%20viiskovykh%20sluzhbovykh%20osib%20harnozonu_Popova_Ostapenko_2015.pdf?sequence=1 (accessed 25.02.2020).
4. Ioffe, O. S. (2003), *Selected works, Vol. 1*, St. Petersburg.
5. Kivalova, T. V. (2010), "Civil non-contractual liability as a type of legal liability", *On Ukrainian law. Legal liability. Journal of the Department of Theory and History of State and Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv* / Bezklubyi, I. A. (Ed.), Chas. U, pp. 207–216.
6. Ukraine (2003), *The Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
7. Council of Europe (1999), *The Civil Law Convention on Corruption: international document*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1994_102 (accessed 25.02.2020).
8. Ukraine (2015), *On Public Service: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
9. Hopanchuk, V. S. and Nizhynskyi, S. S. (2013), "Problems of determination of the order of civil liability for damage caused by acts of corruption", *Our Law*, № 7, pp. 181–183.

УДК 342.5

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.083

Самофалов О. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9157-7435;

Русевич К. О.,

слухачка 351-ої навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ЗАКОНОДАВЧІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ

У статті проаналізовано ефективність протидії корупційним виявам. З'ясовано, що сьогодні низка основних питань стосовно гарантій захисту викривачів корупції залишаються не вирішеними та вимагають подальшого дослідження й удосконалення. Наголошено на необхідності приділення уваги питанню саме законодавчих гарантій захисту викривачів корупції, адже саме вони є важливим фактором протидії корупції з боку громадян та суспільства в цілому. Зазначено, що захист викривачів є одним із важливих питань у сфері боротьби з корупцією. Оскільки багато країн у всьому світі ухвалюють або вдосконалюють закони про захист викривачів, важливо, щоб ці закони передбачали всебічний механізм захисту для службових осіб і громадян, які повідомляють про правопорушення, що завдають шкоди або становлять загрозу суспільним інтересам.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, докази, викривачі корупції, захист викривачів.

Постановка проблеми. Протидія корупції сьогодні для України є нагальним питанням, оскільки однією із причин недієвої роботи державного апарату є саме корупція, суть якої полягає в тому, що державні службовці у процесі здійснення своїх посадових обов'язків наділяються владними публічними повноваженнями, що в поєднанні з недобросовісним здійсненням своїх службових обов'язків призводить до того, що у них виникають особисті інтереси, які за своїм змістом і спрямованістю відрізняються від первинних завдань державної служби в цілому. Викривачі корупції є ключовим фактором виявлення корупційних виявів, а тому вони мають бути захищені гарантіями на законодавчому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що значний внесок у дослідження інституту викривачів у запо-

біганні та протидії корупції здійснили: Є. Ю. Бараш, С. Г. Братель, М. В. Бурак, В. І. Василичук, Л. В. Герасименко, М. В. Гребенюк, В. С. Давиденко, Л. А. Жуковська, З. А. Загинеї, І. А. Іванчик, В. О. Іващенко, О. О. Карпова, М. Г. Колодяжний, В. В. Корольчук, В. В. Лисенко, М. М. Марков, Д. Й. Никифорчук, А. М. Полях, С. А. Пилипенко, Н. О. Розлуцький, О. В. Тронько, А. Б. Фодчук, П. В. Цимбал, О. Ю. Шостко. Звісно, цей перелік не є вичерпним, але на сьогодні це найбільш відомі автори з розробки вказаної тематики. Водночас розроблення законодавчих гарантій захисту викривачів корупції потребує подальшого системного дослідження на науковому рівні.

Метою статті є висвітлення законодавчих гарантій захисту викривачів корупції з метою вдосконалення та подальшого розвитку національного законодавства у сфері запобігання корупції.

Виклад основного матеріалу. Ефективність протидії корупційним виявам впливає на оцінку реформ, які реалізуються в Україні, а тому антикорупційне законодавство постійно перебуває у процесі вдосконалення. Ще у 2014 році з'явилося нове на той час поняття «інституту викривачів», який став важливим запобіжником для виникнення та поширення корупції у суспільстві.

Досліджуючи викривачів корупції як спеціалістів у викритті та розслідуванні незаконного збагачення, Н. О. Розлуцький зазначав, що «система запобігання та викриття корупції в Україні перебуває у процесі реформування. Однак цей процес затягується, часові рамки проведення реформи переносяться все далі і далі. Імплементация інструментів антикорупційної реформи залишається на низькому рівні, але певний рух спостерігається, що вже є позитивним результатом для нашого суспільства» [1, с. 124].

Інститут викривачів не є вітчизняним надбанням, їх діяльність законодавчо врегульована в багатьох країнах світу.

З цього приводу О. В. Нестеренко, О. Ю. Шостко вказують, що «за останні два десятиліття більше ніж у 30 країнах світу розробили та ухвалили або спеціальні закони для захисту таких осіб, або включили деякі гарантії захисту викривальників у трудове, антикорупційне законодавство чи в етичні кодекси працівників. Серед країн, які ухвалили спеціальні закони щодо захисту викривальників, є Канада (Public Servants Disclosure Protection

Act), Австралія (The Commonwealth Public Interest Disclosure Act, 2013), Нова Зеландія (Protection Disclosures Act, 2000), США (The Whistleblower Protection Act, 1989, The Intelligence Community Whistleblower Protection Act of 1998, The SarbanesOxley Act of 2002, The Whistleblower Protection Enhancement Act of 2012), Японія (Whistleblower Protection Act (Act No. 122 of 2004)), Південна Африка (Protection Disclosure Act, 2000), Румунія (Romanian Whistleblower's Law, 2004), Велика Британія (Public Interest Disclosure Act, 1998)» [2, с. 6].

Сьогодні регулювання у сфері захисту викривачів корупції в Україні потребує суттєвого вдосконалення з метою його приведення у відповідність із міжнародними стандартами. Згідно зі ст. 33 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції кожна держава-учасниця розглядає можливість включення до своєї внутрішньої правової системи належних заходів для забезпечення захисту будь-яких осіб, які добросовісно й на обґрунтованих підставах повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими цією Конвенцією, від будь-якого несправедливого поводження [3].

Правовідносини у сфері захисту викривачів корупції в Україні регламентуються Конституцією України, Кримінальним кодексом (КК) України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом законів про працю України, законами України: «Про запобігання корупції», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про інформацію», «Про звернення громадян», «Про безоплатну правову допомогу», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань». У зазначеній сфері правового регулювання також діють Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 252-V) та Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ратифікована Законом України від 16 березня 2005 року № 2476-IV).

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» «викривач – фізична особа, яка забезпечує доступність пе-

регляду, що є інформацією достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інші повідомлення цього Закону, вчинених у другій особі, якщо така інформація стала відомою у зв'язку з її трудовою діяльністю, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, походженням нею служби чи навчання або її участі у передбачених законодавчих процедурах, яка є обов'язковою для початку такої діяльності, проходження служби, служби навчання» [4].

Актуальним є питання запровадження гарантій захисту для викривачів, а тому слід дослідити практику зарубіжних країн, тобто питання, які саме правові та інституційні гарантії повинні бути впроваджені та зможуть створити реальний, а не декларативний захист для осіб, що викрили факти корупції.

Багато країн узяли на себе зобов'язання в межах реалізації вимог міжнародних конвенцій увести в дію закони про захист викривачів. Дедалі більше урядів, корпорацій і некомерційних організацій по всьому світу визначають процедури повідомлення та захисту для інформаторів. Така політика сприяє наявності доступних каналів для інформаторів, захищає їх від усіх форм помсти, гарантуючи, що інформація, яку вони надають, може бути використана для проведення необхідних дій.

Міжнародні стандарти захисту викривачів містяться в таких міжнародно-правових актах: ст. 33 Конвенції ООН проти корупції, ст. 22 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, ст. 9 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією. Ці нормативні акти є частиною національного законодавства України.

Толкачова І. А. та Казюта Д. А. зазначають, що «громадськість покладається на цих осіб, сподіваючись, що вони діють не з корисливих мотивів, а з метою викриття, наприклад, нецільового використання коштів чи недотримання правил безпеки на підприємствах та інших зловживань, які можуть виникати під час роботи в приватному чи публічному секторах. Проте часто трапляються ситуації, коли викривачів за їхні дії звільняють з роботи і починають погрожувати чи переслідувати, тому вони просто не повідомляють про факт корупції, оскільки не вірять, що корупціонери будуть покарані» [5, с. 287].

Відомо, що законодавчі (юридичні) гарантії – законодавчо закріплені засоби охорони суб'єктивних прав громадян і організацій, способи їх реалізації, а також засоби забезпечення законності та охорони правопорядку, інтересів особистості, суспільства і держави.

Гарантії прав і свобод людини та громадянина – це необхідна передумова виконання суб'єктами правовідносин обов'язків, покладених на них для реалізації зазначених прав і свобод [6].

Гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених Конституцією можливостей до реальної дійсності [7, с. 53]. Це система умов, засобів і способів, що забезпечують усім і кожному рівні правові можливості для виявлення, набуття і реалізації своїх прав і свобод [8, с. 321].

Досліджуючи законодавчі гарантії захисту викривачів корупції, слушною є думка І. Ю. Бабенко стосовно балансу прав та обов'язків, вона вказує, що «гарантуючи охорону прав людині, держава має дотримуватися балансу, щоб, з одного боку, кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, щоб ніхто не був підданий необґрунтованому процесуальному примусу й щоб до кожного учасника провадження була застосована належна правова процедура за умови швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду» [9].

Стаття 53³ Закону України «Про запобігання корупції» має назву «Права та гарантії захисту викривача», вона встановлює в частині першій, що «права викривача вимагає з моменту повідомлення інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших повідомлень цього Закону».

Разом з тим частина 2 ст. 53³ Закону України «Про запобігання корупції» встановлює, що «викривач має право:

- 1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Законом;
- 2) подати докази у разі підтвердження повідомлень;
- 3) отримує від уповноваженого органу, до якого він подає повідомлення, підтвердження його прийняття та реєстрації;
- 4) давати пояснення, свідчення або відмовляти їх давати;

5) на безоплатну правову допомогу у зв'язку із захистом прав викривача;

6) про конфіденційність;

7) повідомляє про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших повідомлень цього Закону без зазначення відомостей про себе (анонімно);

8) у разі загрози життєдіяльності та здоров'я на забезпеченні безпеки щодо себе та близьких осіб, майна та житла або відмови від таких заходів;

9) про відшкодування витрат у зв'язку із захистом прав викривачів, витрат на адвоката у зв'язку із захистом прав особи як викривача, витрат на судовий збір;

10) на винагороду у визначених законом поясах;

11) на отримання психологічної допомоги;

12) про звільнення від юридичної відповідальності у визначених законом порядку;

13) отримує інформацію про стан та результати огляду, перевірки та / або розслідування за фактом повідомлення ним інформації» [4].

Незважаючи на те, що у Законі «Про запобігання корупції» є окремий розділ, присвячений державному захисту викривачів, доводиться констатувати відсутність належних механізмів реалізації відповідних законодавчих положень на практиці. Це пояснюється як недосконалістю вказаного Закону, так і відсутністю детальної регламентації процедури подання, перевірки та ухвалення рішення по факту, що міститься в повідомленні викривача.

Викривач або член його сім'ї у зв'язку з повідомленням ним про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою не може бути: звільнений чи примушений до звільнення, притягнутий до дисциплінарної відповідальності, підданий з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) або загрози таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням нею про порушення вимог цього Закону іншою особою (ч. 1 ст. 53⁴ Закону України «Про запобігання корупції»).

Інформація про викривача може бути розголошена лише за його згодою, крім випадків, встановлених законом (ст. 53⁵ Закону України «Про запобігання корупції»).

Повідомлення про порушення вимог цього Закону може бути здійснене працівником відповідного органу без зазначення авторства (анонімно) (ч. 5 ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції»).

Особи, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, перебувають під захистом держави. За наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, або їх близьких осіб, у зв'язку із здійсненим повідомленням про порушення вимог цього Закону, правоохоронними органами до них можуть бути застосовані правові, організаційно-технічні та інші спрямовані на захист від протиправних посягань заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (ч. 2 ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції»).

Гарантії мають забезпечуватись санкціями, тільки тоді вони працюють. КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

На сьогодні КК кодекс України не оперує терміном «викривач». З огляду на статус останнього, в контексті кримінально-правової термінології, крім ст. 172 «Грубе порушення законодавства про працю», в якій сказано, що незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також інше грубе порушення законодавства про працю – караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні поса-

ди чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років [10].

Тобто КК України юридично підкріплює лише гарантію захисту викривачів у сфері праці, а логічним було б встановлення у КК України такої статті (норми), яка змогла б стати засобом забезпечення всіх гарантій.

Разом з тим слід було б ухвалити проєкт Закону України «Про захист викривачів корупції», схвалений рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 26.04.2019 р. № 1189 [11], який виділяє чотири основні напрями у сфері захисту викривачів:

- 1) співпраця з викривачами та прирівняними до них особами;
- 2) ефективне реагування на факти застосування негативних заходів впливу або загрози їх застосування до викривачів та прирівняних осіб;

- 3) надання правового та іншого захисту викривачам та прирівняним особам;

- 4) вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні прав викривачів та прирівняних осіб.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що з метою вдосконалення законодавчого врегулювання захисту викривачів корупції доцільно ухвалити Закон України «Про захист викривачів корупції», в якому необхідно передбачити вказані вище гарантії та дієві механізми захисту викривачів корупції.

Висновки. Проведене дослідження законодавчих гарантій захисту викривачів корупції доводить, що реальний захист викривачів може гарантувати тільки окремий спеціальний закон, який створить дієвий механізм для поширення суспільно необхідної інформації, де буде чітко прописано законодавчі гарантії.

Розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам є одним із найбільш ефективних засобів виявлення й боротьби з корупцією та серйозними економічними правопорушеннями. Для того, щоб максимально використовувати переваги, які дає розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам, у країні повинні існувати закони, що забезпечать викривачів надійними законодавчими гарантіями не тільки їх самих, але й їх близьких.

Захист викривачів є одним із важливих питань у сфері боротьби з корупцією. Оскільки багато країн у всьому світі ухвалюють або вдосконалюють закони про захист викривачів, важливо, щоб ці закони передбачали всебічний механізм захисту для службових осіб і громадян, які повідомляють про правопорушення, що завдають шкоди або становлять загрозу суспільним інтересам.

Головне місце серед шляхів удосконалення законодавчих гарантій захисту викривачів корупції посідає перспективний законопроект «Про захист викривачів корупції». Ухвалення Закону «Про захист викривачів корупції» забезпечить створення нової ефективної системи запобігання корупції на основі міжнародних стандартів, що сприятиме зниженню рівня корупції в державі, а також розвитку економіки та підвищенню добробуту громадян.

При цьому перспективним є розширення та уточнення норм КК України, що гарантують захист викривачів.

Список використаних джерел

1. Розлуцький Н. О. Викривачі корупції як спеціалісти у викритті та розслідуванні незаконного збагачення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6 (2). С. 124–127.
2. Правовий захист викривачів / за заг. ред. О. В. Нестеренко, О. Ю. Шостко. Харків: Права людини, 2016. 94 с.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: міжнародний документ від 31.10.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995> (дата звернення: 07.09.2020).
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10. 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
5. Толкачова І. А. Захист викривачів корупції: українські реалії та міжнародний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 287–291.
6. Лінецький С. В. Гарантії прав і свобод людини та громадянина (статтю оновлено: 2006). *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=28680 (дата звернення: 07.02.2020).
7. Александренко О. В., Кузьмічова Є. В. Гарантії забезпечення охорони професійної таємниці в кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2013. № 12. С. 52–57.
8. Перевалов В. Д. Теория государства и права: учебник и практикум для прикладного бакалавриата. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2016. 341 с.

9. Бабенко І. Ю. Гарантії прав людини в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1. С. 169–176.

10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

11. Про схвалення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Закону України «Про захист викривачів корупції»: рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 24.04.2019 р. № 1189. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/26.04-1189.pdf> (дата звернення: 07.02.2020).

Samofalov O. L.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of the Department
of Administrative, Civil and Economic Law and Process,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9157-7435;

Rusevich K. O.,

Officer of the 351-st academic group,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

LEGISLATIVE GUARANTEES FOR CORRUPTION WHISTLEBLOWER'S PROTECTION

The article is devoted to the coverage of legislative guarantees for the whistleblowers' protection in order to improve and develop national legislation regarding corruption prevention. Combatting corruption is an urgent issue for Ukraine today, as one of the reasons for the ineffective work of the state apparatus is corruption, the essence of which is that civil servants performing their duties are endowed with public authority, which in combination with the unscrupulous performance of their official duties, leads to the fact that they have personal interests, which differ in content and direction from the primary tasks of the civil service as a whole. Corruption whistleblowers are a key factor in detecting corruption, and therefore they must be protected by guarantees at the legislative level.

A legislative guarantees research of the whistleblowers' protection proves that such real protection can only be guaranteed by a separate special law that will create an effective mechanism for disseminating socially necessary information and will clearly prescribe legislative guarantees.

The information disclosure of harm or threat to public interests is one of the most effective means of detecting and combating corruption and also serious economic offenses. In order to make the most of the benefits of disclosing information to the harm or threat to the public interest, there must be laws in the country that will provide whistleblowers with legislative guarantees not only for themselves, but also for their relatives.

The main way to improve the legislative guarantees for the whistleblowers' protection is a promising draft act "On the protection of whistleblowers". The

adoption of the Law "On the protection of whistleblowers" will ensure the creation of a new effective system for preventing corruption on the basis of international standards, which will help in reducing the corruption level in the country, and thus – economic development and welfare.

At the same time, it is promising to expand and clarify the regulations of the Criminal Code of Ukraine, which guarantee the protection of whistleblowers.

Key words: *corruption, anti-corruption, evidence, corruption whistleblowers, protection of whistleblowers.*

References

1. Rozlutskiy, N. O. (2016), "Corruption whistleblowers as specialists in detecting and investigating illicit enrichment", *Actual problems of domestic jurisprudence*, № 6 (2), pp. 124–127.
2. Nesterenko, O. V. and Shostko, O. Yu. (Ed.), (2016), *Legal protection of whistleblowers*, Human Rights, Kharkiv.
3. United Nations (2003), *United Nations Convention against Corruption*: international document, General Assembly, New York.
4. Ukraine (2014), *On Prevention of Corruption*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Tolkachova, I. A. (2019), "Protection of whistleblowers: Ukrainian realities and international experience", *Journal of Kyiv University of Law*, № 1, pp. 287–291.
6. Linetskiy, S. V. (2006), "Guarantees of rights and freedoms of human and citizen", *Encyclopedia of modern Ukraine*, available at: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=28680 (accessed 07.09.2020).
7. Aleksandrenko, O. V. and Kuzmichova, Ye. V. (2013), "Guarantees of ensuring the protection of professional secrecy in criminal proceedings", *Legal science*, № 12, pp. 52–57.
8. Perevalov, V. D. (2016), *The theory of state and law*, 5th ed., Yurait, Moscow.
9. Babenko, I. Yu. (2020), "Guarantees of human rights in criminal proceedings at the pre-trial investigation stage", *Legal journal of Donbass*, № 1, pp. 169–176.
10. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
11. Ukraine (2019), *On approval and submission of the draft Law of Ukraine to the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the protection of whistleblowers"*: resolution, National Agency for the Prevention of Corruption, available at: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/26.04-1189.pdf> (accessed 07.02.2020).

УДК 343.98

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.094

Суржик В. Г.,

кандидат економічних наук, доцент, старший судовий експерт
сектору економічних досліджень, Чернігівський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України,
м. Чернігів, Україна;

Жолобецька М. Б.,

старший судовий експерт,
Чернігівське відділення Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Чернігів, Україна;

Леоненко О. А.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9748-2469

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ФІНАНСОВО- КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

У статті описано основні підходи до визначення складу злочинів у сфері фінансово-кредитних операцій. Охарактеризовано питання про необхідність використання експертних економічних знань з різних підгалузей економіки для успішного розслідування економічних правопорушень у нових економічних умовах господарювання, класу економічних експертиз у системі загальної експертної класифікації, сутності її об'єктів, розкрито основні завдання, сформовано системи його класифікації, складових та їх ініціалізацію, сучасні можливості економічної експертизи для запобігання економічним правопорушенням.

Ключові слова: банківська система, кредитування, статистичні дані, злочини.

Постановка проблеми. Шляхом надання кредиту банківська система організовує й обслуговує рух капіталу, забезпечує його залучення, акумуляцію та перерозподіл у сфері виробництва та обігу, де виникає дефіцит капіталу. Очевидно, що кредитна діяльність банків є ключовим елементом впливу на розвиток реального сектору економіки. З одного боку, банк отримує прибуток, що і є головною метою проведення кредитних операцій. З іншого боку, банківські кредити дають змогу суб'єктам господарювання подолати обмеженість власного капіталу, сприяють

впровадженню нових технологій, збільшенню кількості робочих місць, слугують розвитку підприємства тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в роботах вітчизняних і зарубіжних учених Т. В. Аверянової, І. А. Алієва, Р. С. Белкіна, В. Г. Гончаренка, С. В. Євдокіменко, Н. І. Клименко, Е. Б. Сімакової-Єфремян, В. В. Федчишиної, В. О. Глушкова та інших визначено поняття спеціальних знань, розкрита їх структура, предмет, суб'єкти, методи та багато інших наукових проблем. Визначення проблеми щодо використання спеціальних економічних знань має не лише науково-технічний інтерес, а також має безпосереднє практичне значення і перебуває в постійному розвитку.

Дослідження доводять, що більш ніж 75 % від усіх збитків, заподіяних економічною злочинністю, припадає на сферу діяльності банківських установ. Вони все частіше використовується в технологіях злочинів для збагачення у сфері ухилення від оподаткування, легалізації доходів та розкрадань грошових коштів клієнтів банку, отриманих незаконним шляхом. Кредитування є однією з розповсюджених і, одночасно, уразливих у кримінологічному розумінні банківських операцій [1]. Ускладнюється становище і тим, що кредитні організації вільні у виборі своєї внутрішньої кредитної політики, що визначає параметри, процедури, стандарти з оформлення та надання кредитів, в тому числі проведення оцінки позичальників.

Метою статті є комплексне дослідження особливостей використання спеціальних знань під час дослідження документів фінансово-кредитних операцій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим джерелом прибутку банку є кредитні операції, проте в зв'язку зі збільшенням випадків неповернення кредитів в останні роки ці операції становлять підвищену небезпеку для стабільності і стійкості банку в цілому. Високий рівень проблемних кредитів, що спостерігається в кредитних портфелях вітчизняних банків, свідчить про недосконалість процесів визначення кредитоспроможності позичальників. При цьому особливу увагу викликають злочини, пов'язані з незаконним отриманням кредитів, до того ж характеризуються великим ступенем латентності. Слід підкреслити, що

у сфері банківського кредитування злочинна діяльність характеризується різноманітністю, швидкою адаптацією, високоінтелектуальним характером злочинців до нових методів і форм підприємницької діяльності, нових технологій здійснення господарських операцій.

Крім того, непоодинокі випадки, коли в зв'язку із проведенням заходів щодо очищення банківської системи, кредитні операції використовуються для виведення грошових коштів неблагонадійними банками до початку процедури банкрутства чи санації.

Громадська небезпека незаконного отримання кредитів визначається відсутністю в позичальників реальної можливості погашати свої зобов'язання перед банками, що порушує ліквідність банків, а в кінцевому рахунку, призводить до їх банкрутства як учасників економічних відносин. При цьому в разі зловживання банківськими працівниками заподіюється не тільки пряма майнова шкода, а й шкода репутації банківської установи, знижується довіра до банківської системи в цілому.

В умовах ринкових відносин кредитно-фінансова діяльність призначена для виконання важливої функції у сфері економіки. Банківська сфера у цій діяльності посідає особливе місце, оскільки все частіше мають місце правопорушення із розкрадання грошових коштів різними шляхами [2].

Основними злочинами під час здійснення позикових операцій банку виступають: привласнення кредитних ресурсів банку (ч. 2 ст. 191 КК України), шахрайське одержання кредиту (ст. 190 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України). Допоміжними на шляху вчинення основного злочину, як правило, виступають такі дії: створення фіктивного підприємства (ст. 205 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України) та інші злочини у сфері службової діяльності (ст. 364, 365-368 КК України). Як спосіб приховання (маскування) наслідків злочинної діяльності може виступати доведення до банкрутства (ст. 219 КК України [3]) та ін. Основною ціллю у цій технології злочинного збагачення є заволодіння кредитними коштами банку.

Статистичні дані показують, що найбільш поширеними способами злочинів під час здійснення банками кредитної діяльності виступають: незаконне одержання банківських кредитів

шляхом шахрайства (61 %); заволодіння кредитними ресурсами за змовою представників кредитора і позичальника (24 %); посягання працівників банків на кредитні ресурси останніх (5 %) [4].

Значну загрозу банкам становлять втрати від неповернутих кредитів. Показовими тут є дані, що характеризують втрати банків у 2014 р., а також показники неповернутих банкам боргів, які зазнали ліквідації. Зокрема, лише у 2009–2011 роках банки з дозволу НБУ списали 50 млрд своїх безнадійних кредитів, а частка простроченої кредитної заборгованості у сукупному кредитному портфелі банків становила 13,5 % станом на 01.01.2015 р. Прострочена заборгованість за кредитами станом на 01.01.2018 р. становить більше половини в загальній сумі кредитів, наданих банківською системою. Обчислені дані показують, що найбільша частка непрацюючих кредитів у корпоративному секторі (56,03 %), зокрема в національній валюті – 53,0 %. Найменші частки проблемних кредитів у легкій промисловості, енергетиці, транспорті та сільському господарстві, найбільші, зумовлені в основному кредитами докризових часів – у будівництві, добувній та хімічній промисловості [5].

Аналіз судово-експертної практики показує, що щорічно зростає кількість проведених судово-експертних досліджень по питаннях, що потребують наявності спеціальних економічних знань по фінансово-кредитним операціям. Потреба в призначенні таких експертиз пов'язана не тільки з розслідуванням економічних злочинів, а й з розглядом господарських спорів, які вимагають свого вирішення в судовому порядку. Дуже часто в результаті кредитних правовідносин можуть виникати спори у зв'язку з визнанням недійсними кредитних договорів та договорів іпотеки, реструктуризації проблемних кредитів, оскарження істотних змін умов кредитних договорів, списання безнадійної заборгованості та ін. Під час вирішення подібних спорів зазвичай не обійтись без проведення судової економічної експертизи.

У Законі України «Про судову експертизу» [6] визначено, що основою експертизи будь-якого виду є спеціальні знання процесуальної особи – експерта.

Предмет експертизи як наукова категорія являє собою власності об'єктів і процес їх зміни в результаті внутрішнього і

(або) зовнішнього впливу на них, які вивчаються експертом, що володіє спеціальними знаннями у відповідних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла та інших сферах діяльності, за допомогою спеціально розроблених для цих цілей методик у межах своєї компетенції і з урахуванням питань, поставлених перед ним органом, що призначив експертизу.

У Кримінальному процесуальному та Цивільно-процесуальному кодексах України надано узагальнено визначення спеціальних знань:

– експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [7];

– для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо [8].

Таким чином, експерт є носієм спеціальних знань, які використовує їх у процесуальній формі під час проведення судової експертизи. Спеціальні знання – знання (вміння, навички) в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, необхідні для вирішення питань, що виникають під час розслідування і розгляду справ у суді [9].

Спеціальними іменують знання, які не є загальнопоширеними, загальновідомими, а лише ті, якими володіють спеціалісти-професіонали в тій чи іншій галузі. Саме тому закон прямо забороняє проведення експертизи для з'ясування питань права [10].

Спеціальні знання отримує фахівець у процесі навчання та практичної діяльності за відповідною спеціальністю (фахом) і включають навички та вміння щодо їх застосування. В юридичній літературі під терміном «спеціальні знання» розуміють систему теоретичних знань та практичних навиків у сфері конкретної науки, або техніки, мистецтва тощо, які набувають фахівці шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду та які необхідні для вирішення питань, що виникають у процесі судочинства.

Вітчизняна дослідниця В. В. Федчишина зазначає, що спеціальні економічні знання – це теоретична база, що забезпечує вирішення експертних економічних завдань і появу нових теоретичних розробок, формує межі компетенції і компетентності судово-економічної експертизи [11].

На думку авторів, спеціальні знання про фінансово-кредитні відносини мають комплексний характер, певну сукупність знань про: функціонування та взаємодії різних ланок фінансової системи; механізм фінансових потоків і кругообіг капіталу; структурні елементи грошово-кредитної системи; рух грошових потоків в економіці; здійснення грошово-кредитних відносин між суб'єктами господарювання.

Слід зазначити, що спеціальні економічні знання експерта, які використовуються для вирішення ключових питань у справах про злочини у сфері банківського кредитування, не можуть бути зведені лише до бухгалтерських, а вимагають застосування знань, що стосуються предметів різних спеціальних економічних наук, таких як банківська справа, фінанси і кредит, економіка праці, економічна статистика і т. д. Зазначена необхідність видається цілком обґрунтованою, оскільки обман у разі вчинення шахрайства у сфері кредитування може приймати різні форми: надання кредиту завідомо неправдивих або недостовірних відомостей про обставини, наявності яких передбачена кредитором як умови для надання кредиту (наприклад, відомостей про фінансовий стані суб'єкта господарської діяльності, наявності непогашеної кредиторської заборгованості; про майно, що є предметом застави); дії позичальника за підробленими документами від імені неіснуючої юридичної особи або використання для отримання кредиту інших осіб, які не обізнані про злочинні наміри та інші.

Висновки. Отже, науково обґрунтованою процесуальною формою застосування спеціальних знань у сфері фінансів, кредитів і позик, бухгалтерського обліку в банківських, кредитних, фінансових організаціях для відповіді на запитання, які виникають у ході досудового розслідування або судового розгляду, є судова економічна експертиза фінансово-кредитних операцій. Слід зазначити, що передова наукова думка і багаторазово перевірений досвід професіоналів роблять авторитет висновків експертів над-

звичайно високим; це зумовлює інтерес до подальших наукових розробок у сфері модернізації і процесі дослідження використання спеціальних економічних знань у ході оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Толстошеєва А. В. Забезпечення безпеки кредитної діяльності банків: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2015. 305 с.
2. Матусовський Г. А. Економічні злочини: криміналістичний аналіз. Харків: Консум, 1999. 480 с.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.04.2020).
4. Петрушко Я. Р. Формування системи безпеки кредитної діяльності банків в Україні / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2019. 20 с.
5. Петрушко Я. Р. Сучасний стан кредитної діяльності банків України. *Науковий Вісник*. 2018. № 1. С. 97–102.
6. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 07.04.2020).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.04.2020).
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 07.04.2020).
9. Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Коновалова В. О. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Судовий експерт: поняття, правовий статус». Харків: НУ «Юр. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. 44 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.
11. Федчишина В. В. Спеціальні економічні знання та їх використання у ході оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування і судового розгляду: теоретико-правові основи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 215–218.

Surzhyk V. H.,

Ph.D. in Law, Associate Professor, Senior Forensic Expert of the Economic Research Sector, Chernihiv Forensic Research Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Chernihiv, Ukraine;

Zholobetska M. B.,

Senior Forensic Expert, Chernihiv Branch of the Kyiv Research Institute of Forensic Science of the Ministry of Justice of Ukraine, Chernihiv, Ukraine;

Leonenko O. A.,

Senior lecturer of the Department of Tactical and Special Training, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

USING SPECIAL KNOWLEDGE WHILE STUDYING DOCUMENTS OF FINANCIAL AND CREDIT OPERATIONS

The article emphasizes the need to use special economic and financial knowledge and focuses on the damage caused by economic crime. It is noted that one of the conditions for the existence of such offenses and crimes is the availability of enrichment technology in the field of tax evasion, legalization of income and theft of bank customers obtained illegally or by illegal acts. The main approaches to determining the components of crimes in the field of financial and credit operations are described in the article. The characteristics lending as one of the most common and at the same time criminologically vulnerable banking operations is also described in the article. In order to determine the scope of the investigated illegal actions, a list of tasks solved by forensic economic experts of financial and credit operations is given, which is a scientifically substantiated procedural form of applying special knowledge in the field of finance, lending and loans, accounting in banking, credit and financial organizations in order to solve the problems arising during a pre-trial investigation or trial. The issue of the need to use expert economic knowledge from different sub-sectors of the economy for successful investigation of economic offenses in the new economic conditions, the class of economic expertise in the system of general expert classification, the essence of its objects is characterized. The main tasks are revealed. The systems for its classification, components and their initialization, modern opportunities for economic expertise to prevent economic offenses are formed.

It is mentioned in the article that expert's special economic knowledge, which is used to address key issues in bank lending cases, cannot be reduced exclusively to accounting, but require the application of knowledge related to various special economic sciences, such as banking, finance and credit, labor economics, economic statistics. It is emphasized that the advanced scientific opinion and professionals' repeatedly tested experience make the expert power of the conclusions extremely high; this determines the interest in further research in the field of modernization and the process of studying the use of special economic knowledge in the course of operational and investigative activities, pre-trial investigation and trial.

Key words: banking system, lending, statistical data, crimes.

References

1. Tolstosheieva, A. V. (2015), *Ensuring the security of banks credit activity*, Kyiv.
2. Matusovskyi, H. A. (1999), *Economic crimes: forensic analysis*, Konsum, Kharkiv.
3. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed 07 April 2020).
4. Petrushko, Ya. R. (2019), *Security system forming of banks credit system in Ukraine*, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv.
5. Petrushko, Ya. R. (2018) "Current state of banks credit system in Ukraine", *Scientific Bulletin*, No. 1, pp. 97–102.
6. Ukraine (1994), *On forensic examination*: Law of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (accessed 07 April 2020).
7. Ukraine (2012), *Criminal Procedural Code of Ukraine*: Law of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (accessed 07 April 2020).
8. Ukraine (2004), *Civil Procedural Code of Ukraine*: Law of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (accessed 07 April 2020).
9. Shepitko, V. Yu., Zhuravel, V. A. and Konovalova, V. O. (2012), *Training manual for independent work and practical classes in the discipline "Forensic expert: the concept, legal status"*, National University "Yaroslav Mudryi National Law Academy", Kharkiv.
10. Bandurka, O. M., Blazhivskyi, Ye. M. and Burdol, Ye. P. (2012), *Criminal Procedural Code of Ukraine: scientific and practical commentary*, Pravo, Kharkiv.
11. Fedchyshyna, V. V. (2018), "Special economic knowledge and their use in the course of operational and investigative activities, pre-trial investigation and trial: theoretical and legal basis", *Actual problems of domestic jurisprudence*, No. 3, pp. 215–218.

UDC 342.228

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.103

Pekarchuk V. M.,

Doctor of Sciences (History), Professor, Professor of the Department
of State and Law Theory and History, Constitutional Law,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Chaika V. Yu.,

Officer of the 351-st academic group,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

PROBLEMS OF LEGAL LIABILITY FOR INFRINGEMENT ON STATE SYMBOLS

The concept of the category "legal liability" is revealed and its essential features are defined in the article.

It was found out that the current legislation provides only criminal liability: for public outrage to the State Flag of Ukraine, the State Coat of Arms of Ukraine or the National Anthem of Ukraine (Article 338 of the Criminal Code of Ukraine), as well as for illegal raising the State Flag of Ukraine on a river or sea vessel (Article 339 of the Criminal Code of Ukraine).

Criminal liability for public outrage to the State Flag of Ukraine, the State Coat of Arms of Ukraine or the National Anthem of Ukraine, as well as for illegal raising the State Flag of Ukraine on a river or sea vessel is analyzed.

The provision that Article 338 of the Criminal Code of Ukraine needs significant improvement and appropriate changes, as the authority of the Ukrainian state is undermined not only in case of infringement on the officially established flag and coat of arms of a foreign state is substantiated. In addition, it is advisable to introduce administrative liability for infringement on state symbols.

Key words: *responsibility, legal liability, criminal liability, administrative liability, state symbols.*

Target setting. A symbol, as one of the oldest forms of social communication, is a means of transmitting information. It is with the help of the symbol that the boundaries of a social group are determined. It is no coincidence that the sources of any nation and state always have a certain set of symbols, and the first thing that happens immediately after gaining independence is its consolidation in the attributes of state sovereignty – its state symbols. These include the state flag, state coat of arms and national anthem. The Constitution of Ukraine in Part 1 of Article 65 enshrined the obligation of all citizens of Ukraine to respect the state symbols, and it is stated in paragraph 4 of Part 2 of Article 92 that the procedure

for the use and protection of state symbols is determined exclusively by the laws of Ukraine.

Until recently the current legislation provided only criminal liability: for public outrage to the State Flag of Ukraine, the State Coat of Arms of Ukraine or the National Anthem of Ukraine (Article 338 of the Criminal Code of Ukraine), as well as for illegal raising the State Flag of Ukraine on a river or sea vessel (Article 339 of the Criminal Code of Ukraine). In addition, due to the lack of a special law that would regulate the use of state symbols, it is almost impossible to classify illegal actions that fall under criminal liability as insulting them. All the above indicates the relevance of the research topic.

The state of elaboration of the problem. The problems of legal liability for on state symbols have been studied in the papers of a number of well-known domestic scholars. Among the papers on this topic we can note the papers of such authors as Yu.V. Baulin, V.A. Bortnyk, V.V. Karman, O.V. Kozachenko, V.I. Napyralska and others. Despite the considerable interest of legal theorists in this problem, its studying is still insufficient. The issues of legal liability for infringement on state symbols need in-depth study and analysis.

The purpose of the article is to study the problems of legal liability for infringement on state symbols, as well as to provide proposals for improving the current legislation regarding the regulation of liability for infringement on state symbols of Ukraine.

The statement of basic materials. Every citizen of Ukraine in accordance with Article 65 of the Constitution of Ukraine must respect its state symbols. Violation of this obligation is subjected to liability [1].

In order to disclose the issue of legal liability for infringement on state symbols, at the beginning we would like to mention that the general understanding of liability is a duty imposed on someone or assumed, to be responsible for a certain area of work, business, for someone's actions, deeds, words; seriousness, importance of the case, moment, etc. [2, p. 136].

Legal liability is a kind of social responsibility. It provides for the application to offenders (individuals and legal entities) of sanctions provided by the state in an enforcement procedure [3, p. 437].

Further we consider it to be appropriate to identify the substantive features of legal liability.

Firstly, legal liability is an act of coercion with legal (certainty in the rule of law) and state-authoritative nature. The peculiarity of this type of liability is the state-legal nature of coercion of a person who committed the tort, as well as the regulation of legal liability (grounds, conditions, procedure, consequences, etc.) with legal norms. The essence of legal liability is laid down in the legal norms, which provide for certain requirements for lawful conduct and various consequences of a negative nature for failure to perform their duties [4, p. 28].

Secondly, legal coercion is manifested in the restriction or deprivation of certain rights or in the imposition of additional obligations on a person that would not have been applied if the person had behaved lawfully and had not committed an offense. In general theoretical jurisprudence, traditionally various forms of legal coercion, which is used while legal liability is implemented, are called deprivations, with the help of which the essence of legal liability is manifested.

Thirdly, the basis for applying legal liability is committing by a tort person of an illegal act (action or omission), which is recognized to be an offense, and for committing which the law provides for the application of the relevant type of legal liability. The absence in a person's actions of all the elements of an offense precludes the possibility of legal liability.

Fourthly, legal prosecution and its implementation must be carried out in the manner prescribed by law, in compliance with all the requirements of regulations. The process of realizing this type of responsibility is connected with the issuance by the state body of an act of applying the rule of law (law enforcement act), according to which the responsibility is put into practice, that means is realized. The special procedural form (procedure) of realizing legal responsibility is a guarantee of objective consideration of the fact of committing an offense and its proper assessment [4, p. 29].

Thus, legal liability should be understood as a measure provided by law of the state's response in the face of its bodies to comply with and execute legal norms.

It should be noted that the idea of protecting the dignity and authority of the state of Ukraine is reflected in the rule that provides for liability for public outrage to state symbols. That means public outrage to the State Flag of Ukraine, the State Coat of Arms of

Ukraine or the National Anthem of Ukraine (Article 338 of the Criminal Code of Ukraine). These criminal acts are manifested in the mockery of the state symbols and the State Coat of Arms of Ukraine [5, p. 110–111]. Criminal liability is also provided for illegal raising the State Flag of Ukraine on a river or sea vessel (Article 339 of the Criminal Code of Ukraine) [6].

Regarding the occurrence of administrative liability for violations related to the improper use of state symbols, the Decree of the President of Ukraine dated February 9, 2001 № 79/2001 "Issues on the use of state symbols of Ukraine" defined the procedure for using state symbols of Ukraine for the period before their legislative settlement in order to educate citizens to respect these symbols, prevent their improper use, and establish administrative liability for violations related to the improper use of state symbols of Ukraine [7].

However, the current legislation does not provide for administrative liability for improper use of state symbols of Ukraine, so this situation slows down the implementation of European norms and rules in the field of state symbols of the Ukrainian state. It creates some legal conflicts in law enforcement agencies.

Thus, the current legislation provides only criminal liability: for public outrage to the State Flag of Ukraine, the State Coat of Arms of Ukraine or the National Anthem of Ukraine (Article 338 of the Criminal Code of Ukraine), as well as for illegal raising the State Flag of Ukraine on a river or sea vessel (Article 339 of the Criminal Code of Ukraine).

Ways of public outrage can be destructing or damaging the flag (coat of arms) by burning, breaking, painting, insulting inscriptions on the flag, bad caricature of the coat of arms or anthem, etc.

Public outrage to state symbols, provides for liability according to the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine only if it was public (aimed at the public).

In the "Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian language" the term "public" is used in three meanings: 1) the one which takes place in the presence of the public, people; public; 2) intended for wide visiting, use; public; 3) (rarely) refers to the public [8, p. 383]. Thus, public outrage should be considered an outrage that took place in the presence of others and was directed at the public. In this case a guilty person can, for example, paint a flag

both in the presence of other people, and without their presence, but with the subsequent removal of such flag on human eyes.

Part 2 of the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine provides for criminal liability for outrage to the flag or coat of arms of a foreign state [6]. At the same time, the legislator recognized the official establishment of the flag or coat of arms of a foreign state as a condition for criminalizing such actions. Accordingly, unlike the flag and coat of arms of Ukraine, flags and coats of arms of foreign states, which have not been officially established or raised, are not the subject of a crime under Part 2 of the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine.

Based on the fact that the flag (coat of arms) is considered to be officially installed or raised, which is raised (installed) on the territory of the embassy or consulate or in connection with the visit of a foreign delegation to its meeting place, etc., the destruction or damage of the flag (coat of arms), which has not been officially raised (installed), other public abuse of them or the flag (coat of arms) of an international organization is not criminally punishable [9, p. 175].

In addition, the outrage to the anthem of a foreign state in the national criminal law is not criminalized at all, while Part 1 of the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine [6] establishes liability for similar actions against the National Anthem of Ukraine.

In our opinion, the considered norm of the criminal law needs significant improvement and introduction of corresponding changes as authority of the Ukrainian state is undermined not only in case of infringement on officially installed flag and coat of arms of a foreign state. For example, very often the flags foreign states are destroyed near embassy buildings in order to express public disagreement with the actions or decisions of the governments of the countries concerned. In this case, the intent is aimed at expressing disrespect for the state by outraging its official symbol. But this symbol is not officially installed therefore it is impossible to speak about structure of the crime provided by Part 2 of the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine as well. This is a significant disadvantage of this rule, because in the latter case, Ukraine's authority in the world suffers due to the fact that the Ukrainian authorities allegedly failed by political and other means to prevent the demonstration of disrespect for the state symbols of a foreign state, and thus for itself.

The sanction of the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine provides for liability in the form of a fine of up to four thousand non-taxable minimum incomes, or arrest for up to 6 months, or imprisonment for up to 3 years. Public outrage to an officially installed or raised flag or coat of arms of a foreign state is also punishable by a fine of up to four thousand non-taxable minimums, or arrest for up to 6 months, or imprisonment for up to 2 years. Previously, liability for this crime was provided for in the Article 187-2 of the 1961 Criminal Code. Also, according to the Article 339 of the current Criminal Code of Ukraine, illegal raising of the State Flag on a river or sea vessel is punishable by a fine of up to fifty tax-free minimum incomes or arrest for up to six months [6].

However, due to the lack of a special law that would regulate the use of state symbols, it is almost impossible to classify illegal actions that fall under criminal liability as an outrage to them. At the same time, there are obvious examples of contempt for state symbols: tearing down the State Flag or the State Coat of Arms; their destructing or damaging; misusing symbols; outraging them, applying obscene inscriptions or drawings; distorting the text or music of the National Anthem; distributing its text with distortion of essence and meaning, etc. [10, p. 50].

Further we consider it appropriate to cite court verdicts on the initiation of a criminal case under the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine.

Having analyzed the sentences set forth in the Unified State Register of Court Decisions under the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine, it can be argued that in most cases the person acted intentionally, infringing on the state symbols of Ukraine. In addition, there are no cases in judicial practice in which it would be established that a person that committed an act in the form of outrage to state symbols of Ukraine acted negligently.

For example, in the verdict of the Southern City Court of Odessa region dated February 22, 2019 in case № 519/816/17 the court found out that on September 20, 2017 at 06 o'clock 07 minutes, PERSON_1, being in a state of intoxication, being on the territory of the recreation area, located at Odessa region, town of Yuzhne, T.H. Shevchenko street, in front of an apartment building № 7,

acting intentionally, realizing the socially dangerous nature of his actions, realizing that he violates the order of use of state symbols of Ukraine, humiliating its authority and wishing to commit such actions, publicly outraged to the state symbol of Ukraine – the State Flag of Ukraine, which was expressed in the breaking of the raised State Flag of Ukraine and its damaging [11].

Another example of a criminal case under the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine may serve the verdict of the Horodok District Court of Lviv region dated August 30, 2018 in the case № 441/1001/18. On May 22, 2018, at 22 o'clock 20 minutes, PERSON_1, being on the square between Haidamaky Square and Les Martovych street in the town of Horodok, Lviv region, near the monument "In memory of the victims of Stalin's repressions", on the grounds of obvious disrespect for Ukraine came to the place of installation of the State Flags of Ukraine on the above mentioned monument and using a cigarette lighter deliberately damaged two flags of Ukraine, which was expressed in intentionally arson the fabric of two flags. Continuing his criminal intent, he left them to burn down and partially burned them, thus committing public outrage to the State Flag of Ukraine [12].

Having analyzed the case law on the initiation of a criminal case under the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine, it can be noted that the courts in their verdicts refer to the rules of substantive and procedural law and make a verdict on the basis of evidence submitted by the parties.

Taking into account the above situations described in the sentences, it can be noted that the subject of the crime acted intentionally in them. In addition, in most cases, the courts determine only the form of guilt in the sentences under Part 1 of the Article 338 of the Criminal Code of Ukraine - intentional, but do not determine the type of intent, possibly because it does not affect the qualification.

Conclusions. Thus, legal liability for infringement on state symbols is a measure of state influence on an offender, which is applied by the authorized state authorities for illegal acts, as a result of which state's authority and image were damaged. It should be noted that the current legislation provides only for criminal liability, and therefore, it would be appropriate to provide for administrative liability. The crime in the form

of outrage to state symbols of Ukraine corresponds to the basic grounds and principles of criminalization, so the legislator quite rightly provided for criminal liability in the Articles 338, 339 of the Criminal Code of Ukraine, which is socially conditioned.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), *Constitution of Ukraine*, Law dated June 28, 1996 No. 254к/96-ВР dated No. 72/1. Art. 2598.
2. Busel, V. T. (2003), *Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian language*, Kyiv, 1440 p.
3. Shemshuchenko, Yu. S. (1998), *Law Encyclopedia*: in 6 volumes, Kyiv, Vol. 1, 672 p.
4. Kozachenko, O. V. (2017), “Architectonics of criminal and legal influence: concepts, properties and system of criminal and legal measures”, *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*, Issue 1 (8), pp. 22–40.
5. Bortnyk, V. A. (2004), *Criminal and legal protection of person’s honor and dignity*: Ph.D. in Law thesis, 202 p.
6. Official Gazette of Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law dated April 05, 2001, No. 2341-III. 2001, No. 21, Art. 920.
7. Official Gazette of Ukraine (2001), *Issue on using state symbols of Ukraine*, No. 79/2001, dated March 02, 2001, No. Art. 269.
8. Vynnyk, V. O., Zhaivoronok, V. V., Rodnina, L. O. and Chertoryzka, T. K. (1977), *Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes*, Vol. 8, pp. 383.
9. Napyralska, V. I. (2013), “Problem issues of qualification of crimes according to the Art. 338 of the Criminal Code of Ukraine”, *State and Regions, Series: Law*, No. 1, pp. 173–176.
10. Mishehlina, V. M. (2018), “Problems of legislative consolidation of the institute of state symbols in Ukraine: theoretical and constitutional-legal aspect”, *Evropsky politicky a pravni diskurz*, Vol. 5, Issue 5, pp. 46–52.
11. Unified State Register of Court Decisions (2019), “Verdict of the Southern City Court of Odessa region dated February 22, 2019 in case № 519/816/17 (proceedings number: 1-кп/519/10/18)”, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72368269> (accessed September 20, 2020).
12. Unified State Register of Court Decisions (2018), “Verdict of the Horodok District Court of Lviv region dated August 30, 2018 in the case № 441/1001/18”, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76168567> (accessed September 20, 2020).

Пекарчук В. М.,

доктор історичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Чайка В. Ю.,

слухач 351-ої навчальної групи, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ

У статті розкрито поняття категорії «юридична відповідальність» та визначено її сутнісні ознаки. Висвітлено загальне розуміння відповідальності – це обов'язок, покладений на когось або взятий на себе, відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова; серйозність, важливість справи, моменту тощо. Встановлено, що різновидом соціальної відповідальності є юридична відповідальність, яка передбачає застосування до правопорушників (фізичних та юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються в примусовому порядку державою. Також досліджено поняття юридичної відповідальності, яка передбачає застосування до правопорушників (фізичних та юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються в примусовому порядку державою.

Встановлено, що через відсутність спеціального закону, який би регулював порядок використання державних символів, практично неможливо кваліфікувати неправомірні дії, що підпадають під кримінальну відповідальність як наруга над ними.

З'ясовано, що чинним законодавством передбачена лише кримінальна відповідальність: за публічну наругу над Державним прапором України, Державним гербом України або Державним гімном України (ст. 338 Кримінального кодексу України), а також за незаконне підняття Державного прапору України на річковому або морському судні (ст. 339 Кримінального кодексу України).

Аргументовано положення про те, що ст. 338 Кримінального кодексу України потребує суттєвого вдосконалення і внесення відповідних змін, оскільки авторитет української держави підривається не лише в разі посягання на офіційно встановлені прапор і герб іноземної держави. Крім того, доцільним є запровадження адміністративної відповідальності за посягання на державні символи.

Дійшли висновку, що кримінальне правопорушення у вигляді наруги над державними символами України відповідає основним підставам та принципам криміналізації, тому законодавець цілком справедливо передбачив за нього кримінальну відповідальність у ст.ст. 338, 339 КК України, яка є соціально обумовленою.

Ключові слова: відповідальність, юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, державні символи.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 1 (7)**

Відповідальний за випуск

Олефір Л.І

Коректор

Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 22.12.2020 р. Формат 60×84/16.

Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 6,51.

Тираж 100 пр. Зам. № 54/20.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.